

Economisch - Statistische Berichten

47e JAARGANG - 14 FEBRUARI 1962 - No. 2324

Alle assurantiën

R. MEES & ZONEN

Rotterdam

BANKIERS EN ASSURANTIE - MAKELAARS

Beleggingen en vermogensbeheer

Behoeft Uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen. E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Advertentie-afd. — Postbus 42 — Schiedam

Vakblad op het gebied van de detailhandel in verwarmings- en huishoudelijke apparaten zoekt

MEDEWERKER(S)

die artikelen leveren over specifieke branche-onderwerpen, algemene detailhandelsvraagstukken, financiering, kartelpolitiek, verticale prijsbinding, verkoopkunde enz. enz.

Brieven aan redactie De Schouw, Stationsweg 12-14 te Leiden.

N.V. Instituut voor Electronische Administratie

Glashaven 10a, Rotterdam-1, tel. (010) 125751

Verricht tegen **vast tarief** administraties en rekenwerk. Loonadministratie met inbegrip van: afleveren van gevulde loonzakjes overal in Nederland, vermelding van gecumuleerde gegevens op loonlips, jaar- en kwartaalcijfers in overzichtelijke vorm, verdeling van lonen over kostensoort en -plaats naar behoefte. Tevens voorraad- en debiteuren-administratie, aangepast aan Uw eisen — Contractsduur (min. 6 maanden) naar verkiezing.

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de

Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010) 3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: *Drs. A. de Wit, Sleedoornlaan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.*

Bankiers: *R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.*

Redactie-adres voor België: *Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.*

Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*

Abonnementsprijs: *franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).*
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: *Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 6 93 00, toestel 1 of 3.*

Advertentie-tarief *f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.*

Toerisme in Europa

Democratisering van luxe is een uiting van toenemende welvaart. Hiertoë kan ook de „boom” van het toerisme worden gerekend. In een onlangs verschenen studie van de O.E.S.O.¹⁾, waarin voornamelijk het jaar 1960 wordt behandeld, berekenden de auteurs dat in het voornoemde jaar het aantal aangekomen toeristen in de lid-staten, benevens Zuidslavië, met bijna 15 pCt. t.o.v. het voorgaande jaar toenam. Topcijfers boekten Spanje (46 pCt.), België (40 pCt.), waarna op enige afstand Groot-Brittannië en Portugal met 20 pCt. volgden. Nederland bleef met 14 pCt. nog enigermate beneden het gemiddelde.

De wedijver bij het verkrijgen van toeristische ontvangsten resulteerde bij de in de tabel yermelde landen, naar geschatte absolute bedragen, in de volgende kopgroep: Italië, Frankrijk en Groot-Brittannië, West-Duitsland, Zwitserland en Spanje en daarna Oostenrijk. Opvallend is hierbij de groei van Spanje naar het niveau van Zwitserland. De rangorde na aftrek van toeristische uitgaven in het buitenland geeft een ander beeld: Italië, Spanje, Frankrijk, Zwitserland en vervolgens Oostenrijk. Wederom naar bestedingen in absolute bedragen leverden West-Duitsland, Groot-Brittannië en Frankrijk het merendeel der Europese toeristen. Relatief was evenwel het aantal dat van alle Nederlandse vakantiegangers naar het buitenland trok geijk aan dat van de Fransen, nl. ca. 25 pCt.

Een vergelijking met andere betalingsbalansbestanddelen bevoordt het inzicht in de economische betekenis van het toerisme. Gerelateerd aan de totale waarde van de exportontvangsten beliepen de ontvangsten dank zij toerisme voor Spanje: 40 pCt., Oostenrijk: 20 pCt., Italië: 18 pCt. en voor Zwitserland: 16 pCt. Voor ons land beliep dit 3 pCt. De netto ontvangsten door toerisme dekten in Italië en Oostenrijk tot resp. 86 en 78 pCt. de tekorten op de handelsbalans. In Zwitserland en Frankrijk nam het toerisme in de rangorde van de exportsectoren resp. de tweede en derde plaats in. In Zwitserland nog vóór

die van uurwerken en in Frankrijk op korte afstand na die van ijzer en staal en van automobielen.

Het lijkt ons dat de toenemende urgentie van het vraagstuk van vakantiespreiding geen toelichting behoeft. Ook bij een internationale vergelijking slaat Nederland in dit opzicht een pover figuur. Landen als Oostenrijk, België en Noorwegen bewezen dat op dit gebied resultaten kunnen worden verkregen. In Oostenrijk trad o.a. spreiding van vakanties van middelbare scholen in werking. In België werd ontdekt dat de weersgesteldheid in juni beter is dan in juli en augustus waarna een „vakantie in juni”-campagne werd gestart. Hieraan verleenden de betrokken sectoren medewerking zodat het aantal vakantiegangers in juni 1960 t.o.v. 1959 met gemiddeld 20 pCt. toenam. In Noorwegen nam gedurende de laatste 10 jaren het zomerseizoen toe van 2½ tot 4 maanden terwijl het winterseizoen van 2 tot 3 maanden aangroeide. Over het geheel genomen was de situatie evenwel ook internationaal niet rooskleurig. De O.E.S.O.-studie ziet reeds als lichtzijde

dat in een aantal landen de groei van het toerisme niet tot een hoger percentage toeristen in de seizoenmaanden leidde.

In de transportsector profiteerde alleen het luchtvervoer van het toegenomen verkeer op de Noord-Atlantische Oceaan waarbij de scheepvaart een lichte teruggang moest incasseren. Reeds in 1960 nam evenwel ook bij het luchtvervoer de beschikbare capaciteit meer toe dan die van de gebruikte. Het vervoer op de weg stond in het teken van een aanzienlijke stijging van het aantal particuliere automobielen. Hiertegeover bleef het vervoer met trein en touring-car, globaal genomen, stabiel. Verschillende overheden beseften dat de groei van het autopark uitbreiding van het wegennet nodig maakt. In aantallen km werden de autowegen in Italië, West-Duitsland, Groot-Brittannië, Frankrijk en België met resp. 263, 107, 63, 41 en 28 verlengd. Nederland bracht het tot 12 km. Tot slot zij vermeld dat onder de vele andere gegevens, die in de besproken studie worden verstrekt, o.a. uitvoerig aandacht wordt besteed aan de ontwikkeling van de hotelindustrie in de lid-staten.

M. H.

Landen	Aantal aangekomen toeristen in 1960		Toeristische ontvangsten en uitgaven (× \$ 1 mln.) in 1960		
	Aantal in 1960 × 1.000	1960 in pCt. van 1959	Ontvangsten	Uitgaven	Saldo
België.....	1.931	140,2	93,5 a)
W.-Duitsl.	5.475	109,7	481	679	-198
Frankrijk	5.613	111,1	525	325	+200
Italië	9.100	105,8	642	92	+550
Neder.	1.477	114,1	128	127	+ 1
Oostenr.	4.553	108,4	232	61	+171
Spanje	6.113	145,7	297	50	+247
Ver. Kon.	1.669	119,7	525	574	- 49
Zwitserl.	4.949	107,9	297	117	+180

Opmerking: Wegens gebrek aan uniformiteit zijn de gegevens der landen internationaal niet exact vergelijkbaar.
a) Incl. Luxemburg.

¹⁾ „Tourism in Europe”, Parijs 1961, 99 blz., \$ 1,25.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Toerisme in Europa, door Drs. M. Hart	139	investeringen?, door Drs. D. M. N. van Wensveen	150
Wetsontwerp kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen, door J. Hasper	140	Op zoek naar criteria voor agrarische investeringen, door Dr. C. de Galan	151
De betekenis van de vakantiespreiding, door Dr. M. C. Tideman	144	Over de omvang der landbouwinvesteringen in Nederland, door Drs. R. Iwema	152
De ondernemer in het huidige tijdsbestek, door Drs. G. Haanen	147	Boekbespreking:	
Die economische toestand in Suid-Afrika, door Dr. C. Verburgh	148	M. A. Robinson, M. C. Morton en J. D. Calderwood: Wegwijzer in de economie, bespr. door Prof. Dr. J. E. Andriessen	156
Ingezonden stukken:		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	157
Afnemende meeropbrengsten van Nederlandse			

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

De voorgestelde „Wet kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen” heeft voornamelijk gevolgen voor de gemeenten. Zij heeft een voorgeschiedenis, die niet steeds met voldoende objectiviteit is geschreven. Los van monetaire en conjuncturele spanningen is het goed dat de gemeenten de gevolgen van grote uitgaven op het eigen budget weer meer moeten gaan afwegen. De regering vraagt de wetgever om bijzondere bevoegdheden, o.m. tot afremming van activiteiten en eventueel invoering van een centrale financiering van kapitaaluitgaven als naar haar oordeel de omstandigheden daartoe aanleiding geven. Gaan de voorschriften niet te ver? Schrijver noemt de volgende maatregelen, die het voeren van een eigen financiële gemeentelijke politiek zullen bevorderen: 1. de gemeenten zouden moeten zorgen voor de zelffinanciering van kapitaaluitgaven van openbare nutsbedrijven; 2. er behoren meer zgn. kapitaalwerken dan thans uit de gewone dienst te worden gefinancierd en 3. voor de onrendabele kapitaaluitgaven kan een plafond worden bepaald dat verband houdt met de aanwezige schuld, drukkende op onrendabele objecten.

Wetsontwerp kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen

Wetsvoorstel.

Eind december 1961 is verschenen het reeds lang aangekondigde ontwerp „Wet kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen”. Dit wetsvoorstel gaat ervan uit, dat het in het belang van het algemene financieel-economische beleid gewenst is regelen te stellen met betrekking tot de financiering van door publiekrechtelijke lichamen te verrichten kapitaaluitgaven. Met publiekrechtelijke lichamen worden bedoeld provincies, gemeenten, waterschappen en gemeenschappelijke regelingen van die lichamen. Publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties vallen hier dus buiten. Men kan zich in zijn beschouwingen zonder bezwaar tot de gemeenten bepalen, daar zij onder bedoelde lichamen verreweg de grootste en belangrijkste groep vormen.

In het kort gezegd is het de bedoeling:

- a. te voorkomen, dat de gemeenten te veel kasgeld opnemen;
- b. in tijden van conjuncturele spanning een plafond aan te geven voor het totale bedrag, dat aan lang geld mag worden opgenomen;
- c. in tijd van overspanning van de kapitaalmarkt een centrale financiering in te voeren (bijv. via de Bank voor Nederlandsche Gemeenten).

Op deze wijze zal ten behoeve van het monetaire verkeer de toeneeming van de uitgaven worden beperkt en zal bij conjunctureel gevaarlijke hellingen de veiligheid worden verhoogd. Het rentegamma wordt afgeschaft.

Het ontwerp van 1949.

Zullen de gemeenten tegen dit nieuwe ontwerp zoveel bezwaar maken als tegen dat van 1949? In dat jaar — het was merkwaardig — werd een wetsontwerp, dat de invoering van een zekere mate van conjunctuurpolitiek beoogde, in het openbaar besproken en al veroordeeld, hoewel het nog niet eens was gepubliceerd. Die wet zou — zo meende men — de gemeenten gaan dwingen tot het actief deelnemen aan de landelijke conjunctuurpolitiek. Dat was bekend geworden door preadviezen van de hoogleraren Tinbergen en Simons voor het te Rotterdam op 2 juni 1949 gehouden congres van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Ook was het een en ander uitgelekt door een publikatie van de N.V. Bank voor Nederlandsche Gemeenten ¹⁾.

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 8 en 29 juni en van 6 juli 1949, nos. 1674, 1677 en 1678, en van 21 juni 1950, no. 1728.

Tinbergen voelde wel voor het opleggen van verplichtingen, Simons meer voor persuasie. Tot de debaters behoorden Prof. Mr. C. W. de Vries, die niet veel van de resultaten verwachtte, omdat de gemeenten voor de conjunctuur in het algemeen minder gevoelig zijn en daardoor dus minder kunnen doen dan het Rijk, en Mr. A. A. van Rhijn die, nog onder de indruk van de massa-werkloosheid van de jaren veertig, in hoofdzaak *uitbreiding* van de werkgelegenheid als doel aangaf. Door anderen echter werd de gemeenten voorgesteld, dat zij bij de wet gedwongen zouden worden in slechte tijden de belastingen te verlagen en de uitgaven te verhogen, waartegenover dan zou komen te staan, dat de belastingen in betere tijden zouden moeten worden verzwaaard, terwijl tegelijkertijd de uitvoering van openbare werken, waaronder de woningbouw, zou moeten worden verminderd.

De gemeenten trokken de doelmatigheid van zulk een wet in twiifel. Ten eerste konden zij nog maar weinig belasting zelf heffen, omdat de inkomstenbelasting door het Rijk was overgenomen, en een verhoging van de belasting op gemakkelikheden en op de honden voor een landelijk te voeren conjunctuurpolitiek niet veel zou kunnen betekenen; ook zouden zij de uitvoering van openbare werken niet zomaar ineens kunnen vertragen. Immers, de nutsbedrijven (elektriciteit, gas, water en — toen nog — de telefoon) moesten na de oorlog noodzakelijk worden gemoderniseerd en bovendien uitgebreid om de industrialisatie tegemoet te treden. En konden de gemeenten in het schrikbarende woningtekort berusten? Zouden zij ook geen scholen meer mogen bouwen? De gemeenten wilden eerst wel eens weten of de regeringspolitiek van 1930-1940 inderdaad voor goed was omgebogen. Niettemin verklaarden zij zich bij monde van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en in vertegenwoordigende lichamen bereid om, als het algemeen belang zulks eiste, geen niet-strikt noodzakelijke werken te zullen ondernemen, waarvan de conjunctuur overspannen zou geraken.

De financiering gedurende de laatste jaren.

Hebben de gemeenten in de daaropvolgende jaren in overeenstemming hiermede gehandeld? Niet altijd. Maar dat blijft toch moeilijk te beoordelen, want wat niet-strikt noodzakelijk is, kan subjectief worden beoordeeld en wat in duizend gemeenten gebeurt, is moeilijk te volgen. De afwijking was ook weer niet zo ernstig als de openbare

mening uit publikaties van de President van De Nederlandsche Bank en van regeringszijde zou kunnen opmaken. De grieven tegen de gemeenten waren van tweeërlei aard, t.w.

1. het laten oplopen van de vlottende schuld, ook voor het financieren van kapitaaluitgaven; en

2. het toegeven aan een ongebreidelde drang naar expansie.

Met betrekking tot het eerste punt hebben de gemeenten erop gewezen — en heeft de President van De Nederlandsche Bank ook wel als juist erkend — dat de regering zelf had gevraagd met kapitaalwerken, met name de woningbouw, door te gaan ook al zou voorshands met kasgeld moeten worden gefinancierd. Overigens leek de toeneming van de kasgeldschulden uit monetair oogpunt ernstiger dan zij was, omdat de gemeenten veel kapitaal wegens het kunstmatig laag gehouden renteniveau op de geldmarkt moesten lenen. Even later konden zij dezelfde miljoenen, die zij al eerder hadden afgelost en die slechts tijdelijk met het etiket „kort geld” op de geldmarkt rondzweefden, op de gebruikelijke wijze weer voor lange tijd ter kapitaalmarkt opnemen. En dan mogen wij niet vergeten, dat de regering zelf de crisis had verscherpt door enige honderden miljoenen in het gemeentefonds te houden, zodat de gemeenten in plaats van hun eigen reserves te gebruiken, kasgeld moesten opnemen. Ik kom op het behandelde onder dit hoofdje nog in een ander artikel terug.

De tweede grief had betrekking op het totstandbrengen van teveel openbare werken tegelijkertijd. Vóór 1930, toen er nog een hoofdelijke omslag was, moesten de gemeenten zich bij iedere uitgaaf wel afvragen of bruintje dat wel zou kunnen trekken. Voor onrendabele kapitaalwerken moesten de belastingen omhoog om rente en aflossing te kunnen betalen. Van het antwoord op die vraag is de uitvoering van een werk niet meer afhankelijk. De gemeenteraden gaan na wat zij noodzakelijk achten en wat in hun oog urgent is en dan kunnen die werken tot stand komen. De Minister van Financiën heeft in de zitting van de Eerste Kamer van 1957/1958²⁾ o.m. opgemerkt, dat de gemeenteraden plannen kunnen aannemen zonder zich af te vragen of in de volgende jaren de nodige middelen voor de betaling van rente en aflossing wel beschikbaar zullen zijn. De Minister liet daarop volgen: „Blijkt de volgende begroting niet te kloppen, dan wordt een subjectieve verhoging” (uit het gemeentefonds) „gevraagd, en deze zal herhaaldelijk moeten worden gegeven, omdat het om vaststaande verplichtingen gaat”. Dit is nu juist de toestand waarvoor van gemeentezijde is gewaarschuwd: door het wegvallen van het belastinggebied ontbreekt de noodzaak om bij het doen van een uitgaaf te overwegen welk offer aan de gemeenschap zal moeten worden opgelegd.

Hier zit de kwetsbare Achillespees van de gemeenten.

De nieuwe bevoegdheden.

1. De Ministers van Financiën en Binnenlandse Zaken dan wel de Ministers van Financiën en van Verkeer en Waterstaat, stellen een tijdvak vast waarbinnen het verkrijgen van vaste financieringsmiddelen voor nieuwe kapitaaluitgaven verzekerd moet zijn (ten hoogste 15 maanden). Dit voorschrift moeten Gedeputeerde Staten, bij

²⁾ Aangehaald in: „Het financieringsgedrag der gemeenten”, door Dr. B. van der Land (blz. 198/199).

hun toch reeds vereiste goedkeuring van raadsbesluiten, in acht nemen. Zij moeten tweemaal uitkijken en mogen dan pas goedkeuren.

2. Indien de vlottende schuld laag is, zullen zonder vaste financieringsmiddelen kapitaaluitgaven kunnen worden gedaan. De zwaardere keuring van Gedeputeerde Staten, bedoeld sub 1, kan dan achterwege blijven. Om te beoordelen of een kasschuld laag is, bepalen de Ministers tot welk percentage van de gewone ontvangsten de kasschuld mag toenemen om kapitaaluitgaven nog met kasgeld te mogen financieren. Dit is ten minste 25 pCt. en — om de kleine gemeenten te ontzien — is het bedrag ten minste f. 100.000.

3. De Ministers kunnen, als de kasschuld te hoog wordt, voor andere zaken beschikbare kapitaalmiddelen aanwijzen (bijv. de opbrengst van grondverkoop) om aan ongedekte verplichtingen ten laste van de kapitaaldienst te kunnen voldoen.

4. Bij Koninklijk Besluit kan aan bepaalde gemeenten dispensatie worden verleend van de eis, dat de gemeenten niet zonder vaste kapitaalmiddelen mogen financieren.

5. Bij Koninklijk Besluit (Algemene Maatregel van Bestuur) worden voorschriften gegeven:

a. hoe de hoogte van de vlottende schuld berekend moet worden;

b. hoe de „gewone inkomsten” moeten worden berekend voor de bepaling van het percentage bedoeld sub 2 (daar hangt dus veel van af voor de berekening van het bedrag, dat met het minimum van 25 pCt. wordt bedoeld).

6. Eveneens kunnen bij Algemene Maatregel van Bestuur algemene voorschriften worden gegeven betreffende de voorwaarden van de vaste leningen, behalve met betrekking tot de rente.

7. De Ministers kunnen in tijd van monetaire spanning het totaal van de bedragen vaststellen, dat de gezamenlijke gemeenten in een tijdvak van twaalf maanden aan vaste leningen mogen opnemen. Rijksvoorschotten voor de woningbouw vallen hier buiten.

8. De Ministers kunnen aan Gedeputeerde Staten voorschriften geven hoe zij de provinciale contingenten over de gemeenten in hun provincies zullen moeten verdelen.

9. De Ministers kunnen in tijden van overspanning van de kapitaalmarkt voor ten hoogste twaalf kalendermaanden een centrale financiering van alle gemeentelijke kapitaaluitgaven voorschrijven.

10. De Ministers kunnen de termijn van twaalf maanden, genoemd sub 7 en 8, verlengen mits vóór de afloop van die termijn de instemming van de wetgever wordt gevraagd.

11. De Ministers krijgen blanco bevoegdheid ter uitvoering van de bepalingen, die op de overspanning van de kapitaalmarkt betrekking hebben.

12. De Ministers kunnen tijdens de termijn, bedoeld sub 9, voorschriften geven betreffende het garanderen van rente en/of aflossing door de gemeenten.

13. Bij Algemene Maatregel van Bestuur worden voorschriften gegeven betreffende het verstrekken van gegevens door de gemeenten en aan wie.

Vrijheid en gebondenheid.

Afgezien van enkele — zij het belangrijke — verschillen komt de regeling neer op een voortzetten van de praktijk, die met het rentegamma is opgedaan. Hierin ligt dan wel een ongezoekt bewijs hoe principieel verkeerd het was het vernietigingsrecht van de Kroon te hanteren in plaats van te handelen krachtens een wet.

Wij gaan nu na of de gemeenten nog een redelijke vrijheid van handelen zullen hebben of dat zij meer gebonden worden dan strikt noodzakelijk is. Want hierop komt het aan.

Buiten tijden van monetaire en culturele spanningen kunnen de gemeenten langs de bekende paden werken blijven uitvoeren en financieren als zij een lage kasgeldschuld hebben. Zij kunnen ook voor bepaalde werken volledige vrijheid behouden als zij van de Ministers incidenteel dispensatie van financiering zonder vaste nieuwe middelen krijgen. Ook zijn zij vrij van extra toezicht als zij voor een bepaald doel een schema maken, waarbij de financiering voor tien jaar met toegezegde leningen of bijv. door grondverkoop wordt verzekerd.

Maar zodra de kasschuld hoger komt dan f. 100.000 of meer zal zijn dan het door de Ministers te bepalen percentage van de gewone middelen (ten minste 25 pCt.) zullen zij onder extra toezicht van Gedeputeerde Staten vallen. De vraag is nu, welke regelen zullen de Ministers stellen om uit te maken wat „gewone middelen” zijn. Ik neem aan, dat dit voorschrift verband houdt met de praktijk, volgens welke de President van De Nederlandsche Bank op verzoek van de gemeentebesturen bepaalt tot welk percentage van de gewone dienst kasgeldpromessen bij zijn bank verdisconteerbaar zijn. Hier wordt, schijnbaar objectief, een limiet aangegeven, doch men kan even goed een willekeurige bedrag bepalen.

Want wat de ontvangsten van de gemeenten zijn blijkt niet zonder nadere uitvoerige berekeningen uit de begroting, omdat voor de grote diensten en bedrijven afzonderlijke begrotingen worden opgesteld, wier *saldo* slechts in de gewone dienst van de gemeentebegroting wordt verwerkt. Een waterleidingbedrijf met eigen gewone ontvangsten van bijv. f. 10 mln., wiens begroting sluit, komt met nihil voor in de hoofd-begroting der gemeente, hoewel de gemeentelijke ontvangsten wel degelijk en reëel f. 10 mln. bedragen. Ook deze nutsbedrijven hebben uit kasoogpunt mutaties, die met trage ontvangsten of met reserveringen voor grote uitgaven (rente en aflossing, premiebetalingen enz.) verband houden. Hoe het zij, het vaststellen van een percentage van de op de begroting geraamde gewone ontvangsten is een ruwe benadering. Echter mag ervan worden uitgegaan, dat de regeling wel niet op al te lage bedragen zal neerkomen, omdat de gemeenten anders gedwongen worden tot het aanhouden van hoge liquiditeiten, die zij niet tijdelijk bij andere gemeenten kunnen plaatsen als alle gemeenten tot het aanhouden van te veel kasgeld gedwongen worden. Hoe men de berekening opzet, de gemeenten worden met dit kasgeldplafond en met de dreiging van een extra strenge goed-

keuring van hun besluiten door Gedeputeerde Staten gedwongen tijdig kapitaalmiddelen aan te trekken. Mocht er toch iets mislopen, dan kunnen de Ministers dekkingsmiddelen, die een gemeente voor bepaalde doeleinden had gereserveerd, een andere bestemming geven.

Enigszins vreemd doet aan de bepaling, dat de termijn van 15 maanden, waarvoor de vaste financiering in maximum verzekerd moet zijn, begint te lopen op de dag van het nemen of respectievelijk het goedkeuren van een raadsbesluit. Het komt meermalen voor, dat tussen deze dag en de aanbesteding, het verkrijgen van de rijksgoedkeuring en de gunning één of zelfs twee jaren verlopen, zodat grote betalingsverplichtingen pas ontstaan na afloop van de termijn van 15 maanden. De bedragen zullen dan wel weer verschijnen in de verplichte kasgeldprognoses en leiden tot overschrijding van het percentage van de geoorloofde kasgeldschuld, maar het werk zal worden uitgevoerd, zodat het beoogde doel, n.l. het kunnen reageren op spannende situaties, niet wordt bereikt.

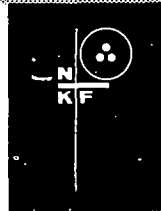
Tegen de regeling met betrekking tot het *plafond* voor het aantrekken van vaste financieringsmiddelen vallen enige bezwaren te maken. Het is opvallend, dat de elektriciteitsbedrijven, die door de provincies, eventueel gecombineerd met gemeenten, worden beheerd en die in het particuliere gewaad van de N.V. zijn gestoken, niet onder de wet zullen vallen. Wij kunnen derhalve een herhaling krijgen van de enige jaren zo gewraakte toestand, dat de gemeentelijke elektriciteitsbedrijven financieringsmoeilikheden ondervinden, terwijl de provinciale N.V.'s uitbreidingen en vernieuwingen kunnen voortzetten. Waarom dit wordt toegestaan is niet toegelicht. De gemeentelijke elektriciteitsbedrijven zijn verre in de minderheid; bovendien kunnen zij slechts tot uitbreiding van installaties overgaan binnen een nationaal plan, zodat de werken toch, maar dan door de provincies, zullen worden uitgevoerd.

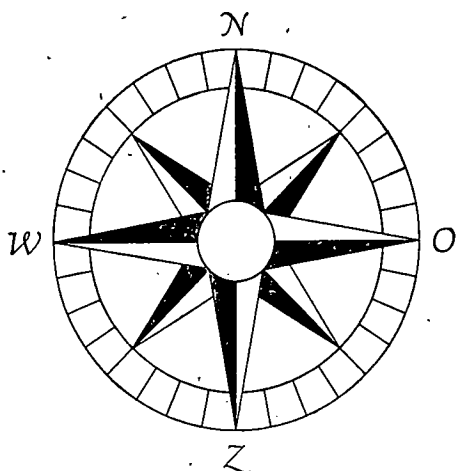
Een andere bijzonderheid is, dat het plafond wordt vastgesteld niet voor het totaal bedrag dat benodigd is voor de betaling van werken, maar voor het totaal bedrag dat aan vaste leningen mag worden opgenomen, en dan nog in verband met het naaste verleden. Aangezien het kan voorkomen, dat in die voor-periode in mindere mate kon worden geconsolideerd, kan een verdere verlaging van het plafond de omzetting van kasschuld in langlopende leningen onmogelijk maken, hetgeen op zichzelf ongewenst is. Trouwens, er is nog een bepaling, die een tegengestelde werking zal hebben. Art. 4, lid 1 en art. 5, lid 1 sub b schrijven voor, dat in een bepaald tijdvak slechts leningen met een looptijd langer dan een jaar mogen worden aangegaan. Aangezien het kennelijk niet de bedoeling is het

(I. M.)

Kabels met papier- en met plasticisolatie voor hoogspanning, laagspanning en telecommunicatie. Kabelgarnituren, koperdraad en koperkabel, staaldraad en bandstaal

N.V. NEDERLANDSCHE KABELFABRIEKEN • DELFT

Uit alle windrichtingen

komen dagelijks waardevolle gegevens bij ons binnen, die wij ter beschikking stellen van onze cliënten ter ondersteuning van hun exportactiviteit. Wendt U voor nadere inlichtingen tot één van onze 170 kantoren.

DE TWENTSCHE BANK

Uw financiële raadsman

(I. M.)

opnemen van kasgeld te verhinderen, kan de redactie van deze artikelen beter zo gelezen worden, dat leningen met een looptijd langer dan één jaar slechts mogen worden aangeaan indien aan bepaalde eisen wordt voldaan (in de toelichting op art. 5, 2e alinea staat het goed).

De bepaling dat verlenging van de termijn, waarbinnen de Ministers zich van exorbitante rechten voorzien, bij de wet moet worden goedgekeurd, dient blijkaar om de gemeentelijke zelfstandigheid, nog enigszins te ontzien. Daarentegen zal de *centrale financiering* het gemeentelijke initiatief tot het aantrekken van vaste financieringsmiddelen wegnemen. Deze financiering is bedoeld als een ultimatum remedium. De gemeenten hebben reeds in deze toestand verkeerd. Er waren toen wel grote bezwaren tegen de wijze waarop de Ministers het rentegamma hanteerden, doch bepaald niet tegen het optreden van de directie van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten, die met grote zorg het bemiddelingswerk heeft verricht.

Voorts mag het Westen des Lands hopen, dat bij de vaststelling van het nationale plafond (art. 4) en de verdeling over en binnen de provincies geen discriminaties zullen plaats hebben.

Aan het einde gekomen van mijn beschouwingen over „vrijheid en gebondenheid” zou ik willen opmerken, dat de regeling uit de gezichtshoek van het tegenhouden van kapitaaluitgaven een bijzonder efficiënte uitwerking zal hebben, omdat de besluiten van de gemeenten ten behoeve van het extra-onderzoek aan een genadeloze bureaucratistische behandeling worden onderworpen.

Dit vestigt de aandacht op de omstandigheid, dat Gedeputeerde Staten door een dubbel goedkeuringsrecht en de uitbreiding van hun verdelingstaak ook meer eigen politiek zullen gaan voeren, hoewel zij daarvoor in opzet niet zijn bedoeld. Gedeputeerde Staten vormen een politiek college, dat zonder enige politieke controle werkt. Zij vergaderen niet in het openbaar, zij zijn aan niemand verantwoording schuldig. De laatste jaren hebben getoond, dat al dat beraadslagen, adviseren en besluiten achter gesloten deuren uit democratisch oogpunt steeds meer bezwaren ontmoet. Bij de behandeling van grote bestuursproblemen worden soms grote en kleine belangen in onvoldoende mate gescheiden, waardoor de bestuursefficiency in het gedrang gaat komen. Men denke eens aan de agglomeraties en de grote gemeenten. Er zijn er ten minste drie in het Westen des Lands, die stuk voor stuk groter en zeker belangrijker en beter geëquipeerd zijn dan hele provincies in Nederland.

Met vol begrip voor het streven van de regering om excessen bij het optreden van spanningen tegen te gaan, meen ik toch dat de vrijheid van de gemeenten meer beperkt wordt dan strikt noodzakelijk is te achten. In dat verband zou ik aandacht willen vragen voor de volgende punten, die ik trouwens al eens eerder voor de Benelux-conferentie te Brussel in 1948 naar voren heb gebracht:

1. de gemeenten zouden moeten zorgen voor de zelf-financiering van kapitaaluitgaven van openbare nutsbedrijven. Enkele bedrijven zijn verliesgevend, doch als regel en tezamen genomen winstgevend of althans rendabel te maken. In de tariefstelling hebben de gemeenten een middel om te zorgen voor een aflossingsplan, dat voldoet aan de strekking van art. 1, lid 3, sub b van het wetsontwerp. Een voorschrift in deze zin zou de gemeentelijke verantwoordelijkheid voor het bedrijfsbeleid verhogen en de discriminatie t.o.v. de provinciale bedrijven in N.V. gewaad voorkomen;

2. er behoren meer zgn. kapitaalwerken dan thans uit de gewone dienst te worden gefinancierd, bijv. alle uitgaven waarvoor anders op een termijn van 3 tot 5 jaar wordt geleend. Daartoe kan men een post voor kleine kapitaaluitgaven op de gewone dienst plaatsen. Worden de werken als zodanig erkend en goedgekeurd, dan zal uit een gelijknamige post uit het gemeentefonds bij wijze van „verfijning” een bijdrage kunnen worden gegeven. Dat fonds behoeft dan geen gelden meer achter te houden, zoals in het verleden is geschied en het kan aldus meestreven naar het doel, dat met de nieuwe wet wordt beoogd;

3. voor de onrendabele kapitaaluitgaven kan een plafond worden bepaald dat verband houdt met de aanwezige schuld, drukkende op onrendabele objecten. Ruw genomen gaat het in de meeste gevallen reeds om de helft van de kapitaaluitgaven, t.w. de bouw van scholen, wegen, bruggen, gemeentehuizen, schouwburgen, ziekenhuizen e.d. Zou de Minister van Financiën — die na aanvaarding van dit wetsontwerp de boventoon zal voeren in het overleg met zijn ambgenoot van Binnenlandse Zaken, de „natuurlijke beschermer” der gemeenten — deze zelfbeperking niet aan de gemeenten durven over te laten dan zou alleen voor deze uitgaven een wettelijke regeling behoeven te worden gemaakt. M.i. zal alleen dan de onvermijdelijk schijnende bevoogding tot de kleinst mogelijke proporties worden teruggebracht.

Rotterdam.

J. HASPER.

Door de grote bevolkingsdichtheid en de sterk groeiende welvaart, die het aantal vakantiegangers snel doet toenemen, is de beschikbare recreatieruimte en vooral -accommodatie in ons land soms overbelast. Aan vakantiespreiding moet daarom grote betekenis worden toegekend. Klimatologische gegevens tonen aan, dat de maanden mei en juni, uit een oogpunt van volksgezondheid, betere vakantiemaanden zijn dan juli en augustus. Wat het economisch aspect betreft, kan vakantiespreiding leiden tot niet onbelangrijke prijsverlagingen bij de logiesverstreckende bedrijven en bij de transportondernemingen. Voorts is, met het oog op de vrij omvangrijke inkomensgroep die thans om financiële redenen afziet van het met vakantie gaan, ook het sociale aspect van de vakantiespreiding van belang. Door de bij vakantiespreiding te effectueren prijsdaling zou namelijk een groter deel van de bevolking in de gelegenheid komen zijn vakantiedagen buiten de woonplaats door te brengen. Bovendien kan de seizoenverlenging, die het gevolg is van een doelmatige vakantiespreiding, een anders noodzakelijke prijsverhoging tegengaan, met name in de goed bezette maanden juli en augustus.

De betekenis van de vakantiespreiding

Inleiding.

Toerisme is een onderwerp dat menigeen raakt: velen gaan op reis voor zaken of genoeg, één dag of enige weken. Misschien schuilt juist in het feit dat dit onderwerp zovelen interesseert, daar men persoonlijk erbij betrokken is, de voornaamste oorzaak dat de zich snel wijzigende problematiek van het toerisme door velen wel in de breedte is besproken, maar door weinig onderzoekers in de diepte is nagegaan. Dit euvel heeft zich overal voorgedaan in de Westerse landen, waar de research de enorme vlucht van het nationale en internationale toerisme niet heeft bijgehouden. Met name in Nederland zijn wetenschapskringen en overheid nog maar nauwelijks wakker geschud voor diepgaand wetenschappelijk onderzoek over het toerisme. Zwitserland, Italië, Oostenrijk en de Duitse Bondsrepubliek liggen in dezen ver aan de spits; daar hebben universitaire instituten voor vreemdelingenverkeer druk werk, mede door opdrachten van het georganiseerde bedrijfsleven.

Wellicht komt het in ons land ook nog zover. Dit is te meer te hopen, omdat Nederland in vergelijking met andere landen één belangrijk toeristisch vraagstuk extra kent, n.l. *de druk op de ruimte*. Door de grote bevolkingsdichtheid en de sterk groeiende welvaart, die het aantal vakantiegangers snel doet vermeerderen (zowel door verbetering der secundaire arbeidsvoorwaarden als door stijging van het nationaal inkomen per hoofd van de bevolking) is de beschikbare recreatieruimte en vooral -accommodatie soms overbelast. Twee oplossingen liggen dan voor de hand:

a. *spreiding in de ruimte*. Dit gebeurt deels reeds eigener beweging, want de buitenlandse vakantiegangers bezoeken overwegend West-Nederland, de eigen landgenoten de rest van het land en het buitenland. *Alleen ons strand is een*

attractie voor beide categorieën en vormt dus een knelpunt. Reeds eerder¹⁾ werd daarom gepleit, o.a. door de A.N.W.B., om meer toegangswegen naar de kust te maken (met begrip voor de functie van de duinen, o.a. voor waterkering en -winning), waardoor meer recreatieruimte beschikbaar komt;

b. *spreiding in de tijd*. Hier zijn de knelpunten veel groter. Daarom zal dit artikel uitsluitend over dit vraagstuk handelen. Achtereenvolgens zullen behandeld worden:

1. wat moet worden verstaan onder vakantiespreiding?;
2. waarom is vakantiespreiding gewenst:
 - a) uit het oogpunt der volksgezondheid;
 - b) uit economische overwegingen:
 1. voor de logiesverhuurder;
 2. voor de consument;
 - c) het sociale aspect.

Wat moet onder vakantiespreiding worden verstaan?

Zoals het woord reeds verklaart, wordt hieronder verstaan de verdeling over het jaar van de buiten de woonplaats doorgebrachte vakantieweken. Eigenlijk duidt spreiden op: verdelen van hetzelfde aantal over een langere periode; bij seizoenverlenging wordt gedacht aan het bereiken van dezelfde bezettingsgraad over een langere periode, dus een groter aantal. Gelet op het gefixeerde aanbod van vakantie-accommodatie (een niet verkocht hotelbed, bungalow, tentplaats of treinplaats kan onmogelijk de volgende nacht dubbel worden verkocht om de schade in te halen) komt hier meer ter sprake de seizoenverlenging. Voor toerwagenondernemers, die immers een flexibel aanbod hebben (daalt de vraag met 40 personen, dan wordt een bus teruggenomen) is seizoensspreiding en -verlenging echter vrijwel identiek.

De informatie over de vakantiespreiding is tweeledig, n.l. door de logiesverstreckker of door de consument. De eerste bron geeft door onvolledigheid in de registratie geen zuiver beeld, al zijn er wel interessante facetgegevens.

¹⁾ Zie mijn proefschrift: „De economische betekenis van het vreemdelingenverkeer voor Nederland”, uitgave Mouton & Co., 's-Gravenhage, januari 1960, blz. 145.

Beleg modern - beleg in

**INTER
UNIE**

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie“, Postbus 617, Den Haag

(I.M.)

Representatieve inlichtingen van de Nederlandse vakantieganger zijn slechts uit een landelijke enquête te verkrijgen. In 1947 werd door de Nederlandse Stichting voor Statistiek een landelijk onderzoek ingesteld naar de vakantiebesteding van de Nederlandse bevolking; over 1954 en 1960 deed het Centraal Bureau voor de Statistiek dit, maar de resultaten van het laatste onderzoek zijn op dit punt nog niet gepubliceerd.

TABEL 1.

Verdeling van de vakantieweken^{a)} in de tijd (in procenten van het totaal)

	1947		1954
	jaar = 100	mei tot okt. = 100	mei tot okt. = 100
januari	0,3	—	—
februari	0,1	—	—
maart	0,5	—	—
april	1,3	—	—
mei	2,5	2,7	2
juni	7,8	8,3	9
juli 1e helft	5,6	6,0	8
2e „	16,2	17,3	20
augustus 1e helft	31,7	33,8	34
2e „	23,2	24,8	20
september	6,7	7,1	7
oktober	1,2	—	—
november	0,6	—	—
december	2,2	—	—

a) Vakantie gedefinieerd als ten minste twee overnachtingen op werkdagen buiten de woonplaats doorgebracht.

De volgende conclusies vallen uit tabel 1 te trekken:
1. In 1947 werd 6,2 pCt. der vakantieweken in de eerste vier en laatste drie maanden van het jaar doorgebracht, met een duidelijke piek in december.

2. In de periode half juli tot half augustus werd in 1947 51 pCt. en in 1954 zelfs 54 pCt. van de vakantieweken opgenomen.

3. Een vervroeging in het jaar lijkt aanwezig: augustus was in 1947 58,6 pCt. en in 1954 54 pCt., juli resp. 23,3 en 28 pCt., juni resp. 8,3 en 9 pCt.

Daar tabel 1 alle Nederlandse vakantiegangers omvat en de trek naar het buitenland aanzienlijk beter gespreid is, betekent dit dat de druk op de Nederlandse recreatieruimte door landgenoten in juli en augustus nog groter is. Ook het bezoek van buitenlanders aan ons land is beter gespreid dan van Nederlanders die in eigen land hun vakantie doorbrengen; dit wordt in tabel 2 aangetoond. Het behoeft hier echter niet uitsluitend vakantiegangers te betreffen; ook zakelijke bezoeken kunnen hieronder vallen, al komen deze vermoedelijk slechts in de pensions in geringe en in de hotels in grotere mate voor.

Augustus — en blijkens de pensioncijfers ook mei (bollen!) — blijkt een aantrekkelijke maand voor buitenlanders te zijn, om naar Nederland te komen, want alleen dan steekt het percentage ongunstig af bij dat van onze landgenoten. Ongunstig, want hoger, zoals voor de twee

topmaanden geldt, terwijl de hogere percentages in juni en september juist een goed teken van spreiding zijn. De spreiding van de buitenlandse vakantiegangers is veel moeilijker te beïnvloeden dan van de Nederlandse, die bovendien blijkens de laatste twee kolommen van tabel 2 ruim vier maal zo talrijk zijn, uitgedrukt in overnachtingen in deze drie logiesvormen. Een reden te meer om onze aandacht te bepalen bij de Nederlandse vakantiegangers.

TABEL 2.

Spreiding der gasten over het seizoen, naar logiesvorm, in 1960

(in procenten van het totaal aantal geregistreerde overnachtingen)

	mei		juni		juli		aug.		sept.		totaal (x 1.000)	
	N a) B b)		N B		N B		N B		N B		N B	
	kampeerbedrijven jeugdherbergen c)	5,2	2,3	16,2	17,2	38,5	36,6	35,6	40,9	4,5	3,0	5.279
pensions	11,9	6,6	21,5	17,0	31,8	32,3	32,6	34,4	2,2	9,7	349	150
totaal	4,1	7,6	17,7	18,0	38,5	29,1	33,6	35,9	6,1	9,4	916	543
hotels d)	5,4	4,2	16,7	17,4	38,1	34,0	35,2	38,9	4,6	5,5	6.544	1.592
	—	15,9	—	18,8	—	24,3	—	26,7	—	14,3	—	2.257

a) Nederlanders.

b) Buitenlanders.

c) In april 11,1 voor buitenlanders en 3,6 voor Nederlanders.

d) In de overige maanden van het jaar 34,9 pCt.; voor Nederlanders geen cijfers beschikbaar.

Bron: C.B.S.: Statistiek Vreemdelingenverkeer. Cijfers betreffende de eerste en tweede helft van juli en augustus zijn helaas niet beschikbaar.

Waarom is vakantiespreiding gewenst?

Bij de beantwoording van deze vraag treden drie aspecten aan de dag: de gezondheid, het economisch en het sociale aspect.

De volksgezondheid.

Vakantie dient tot re-creatie, d.w.z. tot herschepping van krachten. Het is een belang voor de werker zowel als voor de werkgever dat de mens ten minste twee weken per jaar vakantie houdt, zich daarbij werkelijk ontspant, uiteraard bij voorkeur met verandering van decor. Maar daartoe moet de weersgesteldheid zich lenen.

TABEL 3.

Klimaatgegevens voor Nederland^{a)}

	dagtemperatuur in °C	uren zonneshijn	neerslag in mm b)	temperatuur zeeewater in °C c)
mei	14,1	211	52 (49)	13
juni	16,3	223	57 (55)	16½
juli	18,7	199	78 (89)	18
augustus	18,4	186	89 (101)	18
september	15,4	146	71 (73)	16½
gemiddeld	16,6	193	69,4 (73,4)	16½

a) Gemiddeld over de jaren 1931-1960 volgens het K.N.M.I. in De Bilt, overgenomen uit het Statistisch Zakboekje van het Landbouw-Economisch Instituut.

b) Tussen haakjes het gemiddelde over de jaren 1949-1960.

c) Naar gegevens van de Exploitatie Maatschappij Scheveningen.

Door de veelvuldige zonneshijn en de geringe regenval zijn mei en juni betere vakantie maanden dan juli en augustus. Deze laatste twee maanden zijn met name bijzonder vochtig, hetgeen zeker niet goed is voor de volksgezondheid. Juist in de laatste decade is de vakantieganger in Nederland zon te kort gekomen: juli en augustus zijn in grote mate natter geweest dan normaal, september en juni normaal en mei droger.

Uit deze klimatologische gegevens spreekt, uit een oogpunt van volksgezondheid, een duidelijke voorkeur voor het nemen van vakantie in juni, zelfs ook mei, de maanden met de meeste zon. Dit is belangrijker dan een temperatuurverschil van twee graden, ook aan het strand.

Het economisch aspect.

Uit het onlangs verschenen C.B.S.-rapport over de „bedrijfsvergelijkende produktiviteitsmeting van logiesverstrekkende bedrijven” bleek dat van de totale kosten van een continuhotel 41½ pCt. een variabel karakter heeft. Bij een juist rendabele exploitatie (bezettingsgraad 52 pCt.) is dan bijna 60 pCt. der kosten vast ²⁾. Voor een specifieke zomeraccommodatie als de bungalow mag deze verhouding eveneens worden aangehouden.

Wanneer nu de vraag naar logiesaccommodatie in juli en augustus het aanbod overtreft, dan is de producent niet in staat op korte termijn zijn capaciteit te vergroten. Wel bijv. een jaar later, hetgeen overigens weer tot verhoging van de vaste kosten leidt. Daarenboven heeft de verhuurder van logiesaccommodatie ook te kampen met personeelsschaarste en met werknemers, die zelf in de zomer met vakantie willen.

De voornaamste reden dat de producent zijn aanbod ook op langere termijn niet snel zal willen verhogen, is echter de ongelijke bezettingsgraad. Vele bungalowbedrijven hebben slechts een volledige bezetting van twee maanden per jaar. In die korte periode moeten alle 60 pCt. vaste kosten worden terugverdiend, d.w.z. dat in de verhuurprijs per week 6,7 pCt. van de vaste kosten moet worden ingecalculeerd. Verlenging van het seizoen zou op jaarbasis berekend bijv. een verbetering der bezetting van twee tot drie maanden kunnen opleveren. Dat betekent dat diezelfde vaste kosten nu in 13 weken gedekt moeten worden, d.w.z. per week 4,6 pCt. Dalen de vaste kosten dus met 2,1 pCt. per week, ook bij de variabele kosten zal een dalende tendens ontstaan. Deze hebben immers voornamelijk betrekking op personeel en het aantrekken daarvan voor drie maanden (15 juni tot 15 september), die slechts in totaal een bezetting van 67 pCt. opleveren, is per week duurder dan voor de periode 1 juni tot 15 september en een bezetting van 86 pCt. (3 maanden volledig).

Geeft dus een seizoenverlenging een daling bij de vaste kosten van 2,1 pCt. op 60 pCt. (= 1,3 pCt. op het totaal), door een besparing op enige variabele kosten is er alle aanleiding om voor bungalows een daling van de huurprijs per week met 3 pCt. te verwachten, indien de jaarbezetting van twee tot drie maanden wordt verlengd. De vraag daarvoor is alleszins aanwezig, maar het aanbod in juli en augustus niet, doch in de mooiste zomermaand juni wel.

Een daling van de consumentenprijs met 3 pCt. wordt misschien teleurstellend laag geacht en dan nog wel bij

²⁾ Deze percentages wijzigen zich uiteraard sterk met de bezetting. Achtereenvolgens noemen wij hier enige bezettingspercentages van continuhotels met de daarbij behorende percentages vaste en variabele kosten: 90-45-55; 70-52-48; 60-55-45; 50-60-40; 40-65-35; 30-71-29.

zo'n aanzienlijke verlenging van het seizoen. Echter geldt de prijsdalende invloed van een gelijkmatiger en hogere bezetting niet alleen voor het logiesverstrekkende bedrijf, maar eveneens voor de transportondernemingen. Ja, hier zelfs in veel sterkere mate. De berekeningen van een studiegroep ³⁾ leidden tot de conclusie dat de vaste kosten van een toerwagenbus bij verlenging van de exploitatieduur van 3 tot 4 maanden dalen met 24 pCt. per reiziger per exploitatiedag. Daar de vaste kosten zeker 60 pCt. uitmaken van de totale kosten, betekent dit een mogelijke verlaging van de consumentenprijs met niet minder dan 15 pCt.

Ook de spoorwegen zouden met seizoenverlenging zeer gebaat zijn en een kostprijsverlaging bereiken. De vervoersdichtheid is in juli en augustus namelijk bijna tweemaal zo groot als bijv. in oktober en november. Bovendien zou een spreiding binnen de week zeer gewenst zijn, omdat zowel het militaire vervoer als dat van vakantiegangers sterk geconcentreerd is op de weekeinden.

Het sociale aspect.

Met het oog op de vrij omvangrijke inkomensgroep, die nu om financiële redenen afziet van het vakantie nemen buiten de woonplaats, is ook het sociale aspect van de vakantiespreiding van belang. Zoals hierboven werd aangetoond, kan vakantiespreiding tot niet onbelangrijke prijsverlagingen leiden. Daardoor komt een groter deel van de bevolking in de gelegenheid zijn vakantiedagen ook inderdaad buiten de woonplaats door te brengen.

Het onderzoek naar de vakantiebesteding van de Nederlandse bevolking dat het C.B.S. over de jaren 1954 en 1960 heeft gehouden, toonde aan dat 59, resp. 55 pCt. van de Nederlandse bevolking geen vakantie buiten de woonplaats geniet. Hieraan liggen zeer verschillende oorzaken ten grondslag: binding aan het beroep (landbouw, middenstand), ziekte, lastig met de kinderen, maar ook het ontbreken van financiële middelen om er met het gehele gezin ten minste één week op uit te gaan, terwijl de mogelijkheden dat de ouders er eens alleen uittrekken, niet steeds eenvoudig gerealiseerd kunnen worden.

In 1954 genoot 82 pCt. van de mannelijke gezinshoofden een inkomen dat minder dan f. 6.000 per jaar bedroeg; van de vakantiegangers behoorde 72 pCt. tot deze inkomensgroepen, van degene, die geen vakantie buiten de eigen woonplaats doorbracht 89 pCt. Wel een bewijs dat de financiën veelal een belangrijk beletsel vormen voor het met vakantie gaan en dat dus aan het sociale aspect der vakantiespreiding, annex prijsverlaging, niet mag worden voorbijgegaan.

In een volgend artikel hopen wij in te gaan op de te verwachten ontwikkeling van het aanbod van en de vraag naar recreatieruimte en op de vraag, wat thans — in 1962 — voor een doelmatige vakantiespreiding kan worden gedaan.

Voorschoten.

Dr. M. C. TIDEMAN.

³⁾ Nederlands Verkeers Instituut, Monografie XIX, juli 1958, blz. 10.

(I. M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

De ondernemer in het huidige tijdsbestek

De kring Eindhoven van de Tilburgse Academische Economische Kring organiseerde ter gelegenheid van het 5e lustrum een forumdiscussie over de taak en de functie van de ondernemer in het huidige tijdsbestek. Prof. Dr. P. A. J. Steenkamp, buitengewoon hoogleraar aan de Technische Hogeschool te Eindhoven en Directeur van de N.V. Conservenfabriek De Hoorn te Uithoorn, leidde als voorzitter het onderwerp voor de talrijke aanwezigen in en deelde mede, dat ieder forumlid een bepaald facet van deze complexe problematiek zou behandelen, waarbij historische beschouwingen of lange definities vermeden zouden worden.

De ondernemer als leider van mensen.

De heer J. P. A. Nelissen, voorzitter van de Raad van Bestuur Bouwbedrijf, ging bij de behandeling van deze materie uit van enige pauselijke uitspraken. De verhouding van werkgevers en werknemers dient gedragen te worden door een wederzijds respect; arbeid is niet alleen een bron van inkomsten maar ook een vorm van plichtsvervulling ten opzichte van de gemeenschap. Aan de hand van enige uitspraken van industriële leiders, stelde hij echter vast, dat veel ondernemers ervan weerhouden worden om meer democratisch te regeren, omdat de werknemers nog niet voldoende mondig zijn.

Het centrale probleem in deze verhouding is de mentaliteit. Leidinggeven schept meer verplichtingen dan leiding ontvangen en dientengevolge moet de ondernemer voorop gaan in het betonen van respect voor anderen, voordat dit respect afgedwongen wordt.

De ondernemer als koopman.

Dr. R. A. Jellema, Directeur van de Koninklijke Gisten Spiritusfabriek Delft, vergeleek de positie van de ondernemer als koopman met die van een veldheer op het slagveld. T.o.v. het eenvoudige patroon van voor 1940, is de huidige situatie zo sterk gewijzigd, dat een volkomen wijziging van de strategie noodzakelijk is.

Hij voorzag grote moeilijkheden ten gevolge van de kartelwetgeving in de Europese Economische Gemeenschap, aangezien de inzichten van de Nederlandse regering, namelijk misbruikwetgeving i.p.v. verbodswetgeving, geen weerklank hebben gevonden. Deze kartelwetgeving zal een belangrijke structuurwijziging betekenen, die ook de binnenlandse markt zal beroeren.

De sterk toegenomen invloed van de overheid leidt niet tot een terugvallen van de verantwoordelijkheid van de ondernemer. Wel worden de accenten in de taak van de ondernemer verlegd. De taak van de ondernemer is breder geworden. Hij moet alert zijn voor het welzijn van de onderneming en van hen, die erbij betrokken zijn, binnen het kader van het algemeen belang. In de grote strijd tussen Oost en West heeft de ondernemer een belangrijke taak, want de ondernemingsgewijze produktie is onverbrekelijk met de vrijheid in het Westen verbonden.

De ondernemer als diplomaat.

Dr. G. A. Kohnstamm, Hoofd van de Economische Afdeling van de Alg. Kunstzijde Unie te Arnhem, vergeleek de uitoefening van de ondernemersfunctie met een spel, dat gespeeld moet worden binnen de spelregels van de maatschappij. De ondernemer kan wel invloed uitoefenen op de vaststelling van de spelregels, maar hij zal zijn spel moeten spelen volgens de spelregels.

Deze spelregels zijn mede tot stand gekomen door de invloed van de overheid en de vakbonden. De overheid grijpt in wegens haar verantwoordelijkheid voor de conjunctuur, de vakbond presenteert de rekening van de 19e eeuw. Niettemin kan de ondernemer heden ten dage het spel nog steeds spelen. Door de strakker geworden spelregels is het ondernemerschap moeilijker, maar ook meer stimulerend geworden.

De ondernemer en de publieke rechtsgemeenschap.

Mr. J. C. van Alphen de Veer, Directeur-Generaal van Handel en Nijverheid van het Ministerie van Economische Zaken, ging er in zijn beschouwing van uit, dat absolute vrijheid in het bedrijfsleven onbestaanbaar is. Vrijheid in maatschappelijke zin betekent, dat alle deelgenoten in de maatschappelijke samenleving gezamenlijk vrijheid hebben.

De overheid kan door bepaalde beperkingen het maatschappelijke reservoir aan vrijheid vergroten. Het reservoir aan vrijheid is tegenwoordig veel stabielier dan vroeger. De inbreuken van buitenaf zijn dan ook veel minder grillig geworden. De vrijheid in een geordende samenleving is die van een park en niet die van een jungle.

De ondernemer en de sociale gedachte.

De heer J. A. Middelhuis, voorzitter van de Katholieke Arbeidersbeweging, pleitte voor medezeggenschap van de werknemers. De ondernemer moge hierin een beperking van zijn vrijheid ondervinden, maar hij dient rekening te houden met anders gerichte belangen en verantwoordelijkheden.

Hoewel men van mening kan verschillen over de juridische vormgeving van de medezeggenschap, bestaat de noodzaak niettemin. De moderne vakbeweging doet er veel voor om werknemers te vormen, die in de maatschappij beter hun taak kunnen vervullen. De werknemer is niet langer onmondig en hij wil mede het beleid van de onderneming bepalen en de daaruit voortvloeiende verantwoordelijkheid dragen. De ondernemer moet hem daartoe de mogelijkheid bieden. Dit is geen beperking van de vrijheid van de ondernemer, maar een uitbreiding van de ondernemerstaak, om met de werknemer dit spel te spelen.

Het bedrijfsleven moet aan deze ontwikkeling meewerken en zelf met initiatieven komen, om te vermijden, dat men in de toekomst geconfronteerd zal worden met onvoldragen wettelijke regelingen.

Eindhoven.

Drs. G. HAANEN.

Als voornaamste kenmerke van de ekonomiese ontwikkeling in die Republiek van Zuid-Afrika gedurende 1961 noemt skrywer die verlangzaming van het groeitempo en de probleme welke de betalingsbalans heeft opgeroepen. De direkte oorsaak van de ekonomiese moeilikheden was een belangrijke daling van de buitenlandse kapitaalbeleggingen in die Republiek en een vermindering, hoewel van geringere omvang, van de binnenlandse kapitaalvorming. Voor deze gang van zaken was in hoofdzaak de in dat jaar opgetreden vertrouwenscrisis verantwoordelijk. De ekonomiese vooruitzichten voor 1962 acht skrywer redelijk goed; hij zegt er evenwel bij dat niet ontkend kan worden dat een voortduren van de vertrouwenscrisis in die private sektor de verwezenlijking van deze verwachting in gevaar kan brengen. De goud- en valuta-reserves zullen volgens skrywer in 1962 geen probleme opleveren indien de huidige beperkingen van de invoer en van de repatriëring van kapitaal gehandhaafd blijven. Hij verwacht dat die Regering bij verbetering van de betalingsbalanspositie zal besluiten om deze beperkingen zo veel mogelijk op te heffen teneinde het vertrouwen zowel binnen als buiten die Republiek te versterken.

Die ekonomiese toestand in Suid-Afrika

Die vernaamste kenmerke van die ekonomiese ontwikkeling in die Republiek van Suid-Afrika gedurende 1961 was die verlangzaming in die groeitempo van die binnelandse ekonomiese aktiwiteit en die probleme wat die buitelandse betalingsbalans opgelewer het. Die onmiddellike oorsake vir hierdie ekonomiese moeilikhede was 'n belangrike afname in buitelandse kapitaalbelegging in die Republiek en 'n daling, hoewel van minder grote omvang, in binnelandse kapitaalvorming. Vernaamlik verantwoordelik vir hierdie gang van sake was 'n vertrouwenscrisis wat voortgespruit het uit sulke gebeurtenisse as binnelandse onluste, republiekwording en uittrede uit die Statebond en wat verder versterk is deur die toestande in Afrika in die algemeen.

nemings onder buitelandse sowel as binnelandse beheer om nuwe kapitaaluitgawes aan produksieinstallasies en andere vaste bates aan te gaan. Hoewel die styging in die Suid-Afrikaanse volkswinkome en die land se ekonomiese oplewing gedurende die jaar geëindig 30 Junie 1960 die verwagting laat opeleef het dat die investeringe in die private sektor in die daaropvolgende jaar in gunstige sin beïnvloed sou word, is hierdie verwagting nie gerealiseer nie. Selfs die begrotings van 1959 en 1960 wat maatreëls bevat het, soos o.m. belastingtoegewings om private industriële kapitaaluitgawes te stimuleer, het nie die gewenste effek gehad nie. Daarbenewens het 'n hele aantal nywerhede tariefbeskerming ontvang.

Nasionale inkome.

Hoewel offisiële syfers omtrent die nasionale inkome in 1961 nog nie vrygestel is nie, is daar 'n skatting beskikbaar wat deur die Buro vir Ekonomiese Ondersoek opgestel is ¹⁾. In tabel 1 word die skattings vir 1960/61 en die vooruitskatting vir 1961/62 vergelyk met die werklike syfers van die twee voorafgaande jare.

Dit blyk dat die nasionale inkome vir 1960/61 na verwagting 4.7% hoër sal wees as in 1959/60; in laasgenoemde jaar was die toename 7.2%. Kleinhandelspryse het van 1959/60 na 1960/61 gestyg met 1.6%, sodat die reële geografiese inkome met 3.1% toegeneem het. Indien 'n groei van 2.1% in bevolking aangeneem word, beteken dit dat die reële inkomste per hoof van die bevolking met ongeveer 1% gestyg het.

Een van die onmiddellike oorsake van die afname van die groeitempo na die middel van 1960 was die tydelike dog sterke daling in die goedereuitvoer in die tweede helfte van 1960 wat te wyte was aan 'n daling in die gemiddelde pryse sowel as die fisiese hoeveelheid. Die vernaamste oorsaak van die stagnasie in ekonomiese ontwikkeling was egter die voortdurende aarseling by private onder-

TABEL 1.

Netto geografiese inkome, in miljoene Rand, vir jare eindigende op 30 Junie

	Feitelik		Voorspel	
	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62
A. Bedryfswyse				
1. Landbou, bosbou, vissery	462.0	504.5	507	521
2. Mynbedryf: Goud	425.8	475.0	498	510
Ander	131.1	145.0	161	176
3. Private Nywerheid	993.5	1,034.7	1,093	1,178
4. Handel	528.8	571.4	586	608
5. Vervoer	346.5	374.6	406	418
6. Drankverkoop e.d.	47.0	51.8	56	62
7. Professies	111.5	116.8	122	129
8. Private finansies	155.5	172.8	169	175
9. Diverse aktiwiteite:				
a. Publiek	178.8	196.9	211	222
b. Privaat	102.6	106.5	110	115
	3,483.1	3,740.7	3,919	4,114
B. 10. Private huisbesit	117.8	123.2	126	129
C. Finale verbruikers				
11. Openbare liggame	436.1	467.7	490	519
12. Andere	140.2	146.6	152	160
Netto geografiese inkome	4,177.2	4,478.2	4,687	4,922

Die bruto vaste kapitaalbesteding in die private sektor het slegs matig toegeneem in 1960/61. Boonop was die ligte styging vernaamlik die gevolg van groter uitgawe vir die *vervanging* van kapitale bates. Die netto kapitaalbesteding het gedurende die afgelope vier jaar min of

¹⁾ A Survey of Contemporary Economic Conditions and Prospects for 1962, G. J. Hupkes and M. van den Berg, Bureau for Economic Research, University of Stellenbosch.

meer gelyk gebly soos tabel 2 wys. As 'n persentasie van die nasionale inkomme het die netto kapitaalvorming in die private sektor selfs 'n voortdurende daling vertoon sedert 1952.

TABEL 2.

Netto vaste kapitaalvorming, in miljoene Rand, en as 'n persentasie van die netto nasionale inkomme

	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Netto vaste kapitaalvorm. (miljoene Rand)									
Publiek.....	189	264	231	209	242	282	364	306	303
Privaat.....	369	346	359	319	275	284	289	277	288
	558	610	590	528	517	566	653	583	591
Netto nasionale inkomme in fabriekspryse (R milj.)	2,583	2,956	3,176	3,376	3,706	3,904	3,996	4,243	4,482
Netto vaste kapitaalvorming as 'n persentasie van netto nas. inkomme									
Publiek.....	7.3	8.9	7.3	6.2	6.5	7.2	9.1	7.2	6.8
Privaat.....	14.3	11.7	11.3	9.4	7.4	7.3	7.2	6.5	6.4
	21.6	20.6	18.6	15.6	14.0	14.5	16.3	13.7	13.2

Bron: G. J. Hupkes en M. van den Berg; A Survey of Contemporary Economic Conditions and Prospects for 1962, Bureau for Economic Research, University of Stellenbosch.

Volgens die President van die Suid-Afrikaanse Reserwebank kan die beperkte investersaktiwiteit gedurende 1960/61 gedeeltelik toegeskryf word aan suiwer ekonomiese faktore soos die voortbestaan van surplus kapasiteit in sekere bedryfstakke van die industrie en skerp konkurrensie uit die buiteland. „Maar die grondoorsaak”, volgens die President ²⁾, „skyn te gewees het die onsekerheid en afname van vertroue wat deur die politieke gebeurtenisse op die vasteland van Afrika in sy geheel veroorsaak en deur die onluste in Maart 1960 in sekere Bantoe-dorpsgebiede van Suid-Afrika verskerp is”.

Soos die tabel wys het die kapitaaluitgawe in die publieke sektor 'n aansienlike daling na 1958 vertoon. Die vernaamste rede daarvoor was die voltooiing van sekere ontwikkelingsprojekte wat deur die regering onderneem is. Die grootste enkele afname in publieke kapitaalbesteding was 'n daling in 1959 van R 71 miljoen in die uitgawe vir uitbreiding en modernisering van die spoorweg- en hawe-apparaat.

Hoewel verklaarbaar uit 'n bedryfsekonome standpunt (voltooiing van 'n investeringsprogram) was die nasionaal-ekonomiese effek van hierdie plotselinge reduksie van kapitale owerheidsbesteding bepaald ongunstig omdat dit saamgeval het met 'n daling van kapitaaluitgawes in die private sektor. Dit lyk asof die anti-sikliese effek van owerheidsbesteding nie eintlik 'n oorweging was by die bepaling van die regering se investeringsprogram.

Die nadelige invloed van die daling in private en openbare kapitaalbesteding is versterk deur 'n aansienlike uitvloeï van private kapitaal in 1960 en in die eerste helfte van 1961, hoofsaaklik vanweë dieselfde redes as wat hierbo genoem is vir die afname in private kapitaaluitgawes. Ondanks 'n groot kompenserende uitbreiding van sentrale- en handelsbankkrediet, het die kapitaaluitvloeï geleidelik die gunstige finansiële toestand waarin die binnelandse ekonomie verkeer het so verander dat dit baie minder bevordelik vir 'n uitbreiding van kapitaaluitgawes geword het. Die voortdurende daling van die offisiële buitelandse valutareserwes het die vertroue nog verder benadeel.

²⁾ Jaarlikse Ekonomiese Verslag, Suid-Afrikaanse Reserwebank, Augustus 1961, blz. 3.

Die betalingsbalans.

As gevolg van 'n baie hoë invoersyfer, wat saamgeval het met 'n aansienlike daling in die uitvoer, het die handelsbalans vir 1958 'n tekort opgelewer van R 355 miljoen, die hoogste tekort sedert 1951. Die daaropvolgende jaar het in- en uitvoer egter weer na mekaar toe beweeg sodat die tekort vir 1959 slegs R 118 miljoen bedra het. Die netto goudproduksie in daardie jaar het 'n syfer van R 504 miljoen bereik, 'n styging van 15% oor 1958. Hierdie gunstige verloop in buitelandse handel en goudproduksie gedurende 1959 was die rede dat die lopende rekening van die Suid-Afrikaanse betalingsbalans vir die eerste keer sedert die oorlog aktief geword het.

Hoewel gedurende 1959 private kapitaal, tot 'n bedrag van R 39 miljoen die land verlaat het en offisiële en bankinstellings R 32 miljoen aan buitelandse lenings terugbetaal het, was die saldo op lopende rekening groot genoeg om die tekort op die kapitaalbalans uit te wis en nog R 80 miljoen tot die goud- en valutareserwes toe te voeg.

In 1960 het die beeld egter grondig verander toe R 152 miljoen aan private kapitaal die land verlaat het, invoere R 132 miljoen groter was as die vorige jaar terwyl uitvoere konstant gebly het. Hoewel die lopende rekening nog 'n klein voordelige saldo van R 21 miljoen gewys het, was die tekort op kapitaalrekening egter so groot dat gedurende 1960 R 132 miljoen ingeteer is op die goud- en valutareserwes, die grootste afname sedert 1948.

Die onvermydelike gevolg was die verskerping van invoerbeheer en restriksies op die beweging van kapitaal na die buiteland.

Monetêre toestand.

Die probleem met die betalingsbalans gedurende die afgelope jaar het Suid-Afrika weer eens voor die dilemma geplaas om maatreëls ter verbetering van die betalingsbalans te moet kombineer met maatreëls ter stimulering van die binnelandse ekonomiese aktiwiteit.

Eers in Augustus, 1960, toe voorlopige skattings van die nasionale inkomme vir 1959/60 'n aanwysing gegee het dat ekonomiese aktiwiteite bevredigend ontwikkel het, is besluit op maatreëls wat direk gerig was op die herstel van die monetêre ewewig met die buiteland.

As eerste stap is deur die Suid-Afrikaanse Reserwebank die bankrente verhoog van 4% tot 4½% ten einde die dispariteit tussen die Engelse en die Suid-Afrikaanse rentekoerse te verminder. Dit is in November, 1960, gevolg deur maatreëls wat gerig was op die beperking van invoere.

'n Ligte verbetering in die buitelandse betalingsposisie het daarna ingetree sodat gedurende die eerste kwartaal van 1961 die doelstelling van vinniger binnelandse ontwikkeling meer voorrang kon kry. Die begroting van Maart, 1961, het 'n aantal maatreëls ingesluit wat gerig was op die versnelling van die ekonomiese bedrywigheid ³⁾, terwyl die Reserwebank tot April, 1961, die handelsbank en ander finansiële instellings bygestaan het ten einde die vermindering van die likwiditeit, wat die gevolg was van die betalingsbalanstekort, teen te gaan.

Vanaf Mei, 1960, was die betalingsbalansprobleem weer op die voorgrond, aangesien die goud- en valutareserwes opnuut 'n gevaarlike daling begin vertoon het.

³⁾ Sien artikel van skrywer in „E.-S.B.” van 5 April, 1961, Bls. 356.

Op 5 Mei, 1960, is die offisiële bankrente verder verhoog van 4½ tot 5%, terwyl later in die maand die beheer op invoer verder versterk is terwyl ook beperkings ingestel is op geldoormakings na die buiteland en reisigersvaluta.

Die val van die reserwes was egter so onrusbarend dat die regering uiteindelik moes oorgaan tot 'n maatreeël wat sy so lank moontlik uitgestel het, naamlik beperkings op die repatriasie van buitelandse kapitaal. Op 16 Junie, 1961, toe die reserwes 'n minimumpeil van R 142 miljoen vergeleke met R 304 miljoen op 1 Januarie 1960, bereik het, is die volgende voorskrifte deur die Minister van Finansies uitgevaardig:

1) Buitelandse houers van Suid-Afrikaanse effekte, wat hulle op die Johannesburgse Effektebeurs verkoop, sal geblokkeerde Rand vir die opbrengs ontvang. Hierdie fondse kan alleen gebruik word om ander effekte, wat in Johannesburg gekwoteer is, te verkoop.

2) Suid-Afrikaanse inwoners word verbied om fondse na London of Bulawayo oor te maak met die doel om Suid-Afrikaanse of Rhodesiese effekte te koop.

3) Van „Residents” word verlang dat hulle opgawe doen van al hul buitelandse bates en skulde.

Bogenoemde maatreeëls het direk 'n einde gemaak aan die uitputting van die reserwes. Saam met aansienlike kort-termyn lenings wat deur offisiële instellings in die buiteland verkry is en 'n aantal private lenings wat afgesluit is; het hulle die effek gehad dat die reserwes toegeneem het van R 142 miljoen op 16 Junie, 1961, tot byna R 200 miljoen teen die einde van Oktober, 1961, en omstreeks R 240 miljoen in die middel van Desember, 1961.

Na die verskerping en uitbreiding van invoerbeheer het die invoer van handelsware gedaal van R 267 miljoen in die tweede kwartaal tot R 228 miljoen in die derde kwartaal van 1961. Daarteenoor het die uitvoer met slegs R 7 miljoen gedaal. Hoë goudproduksie is in die derde kwartaal gehandhaaf en daar was 'n daling in die onsigbare betalings, met die gevolg dat die netto lopende surplus op die betalingsbalans gestyg het van R 9 miljoen in die eerste kwartaal, tot R 21 miljoen in die 2e kwartaal en verder tot R 59 miljoen in die derde kwartaal van hierdie jaar.

Vooruitsigte vir 1962.

Op grond van die syfers in tabel 1 blyk dat die vooruitskatting van die nasionale inkome vir 1961/62 die syfer vir 1960/61 met 5.0% oorskry. As ons aanneem dat die algemene pryspeil 'n verdere matige styging van ongeveer 1.5% sal vertoon en dat die bevolking weer met 2.1% sal toeneem, dan resulteer hieruit 'n verwagte styging van die reële nasionale inkome per hoof van die bevolking van 1.3%. Hierdie syfer is ongeveer gelyk aan die gemiddelde tempo van toename tussen 1951/52 en 1959/60, wat 1.4% was. Dit is ook 'n fraksie hoër as die groeikoers vir 1959/60 wat ongeveer 1.0% was.

Die geringe versnelling in die ekonomiese ontwikkeling wat vir 1962 verwag word, is in aansienlike mate gebaseer op die goeie vooruitsigte wat in industriële kringe leef. Op grond van rapporte wat deur fabrikante ingedien is ⁴⁾ sal die bydrae van die fabrieksnwyerheid tot die nasionale inkome van Suid-Afrika in 1962 na verwagting met 7.8% styg. Die handelsektore verwag 'n 3.7% toename, terwyl die goudmynindustrie sy bydrae moontlik met 2.4% sal toeneem vergeleke met 'n toename van 4.8%

⁴⁾ Hupkes en Van den Berg, op. cit. bls. 38.

in die afgelope jaar. Die bydrae van die landbousektor sal waarskynlik nie baie toeneem nie en sal in elk geval minder styg as die nasionale inkome as 'n geheel.

Wat bruto volksuitgawe betref is die aansienlike toename wat in 1960 plaasgevind het, gevolg deur 'n baie kleiner styging in 1961, vernaamlik as 'n gevolg van 'n absolute daling in private kapitaalvorming en 'n verlang-saming in die groeitempo van private verbruiksuitgawe. Gedurende 1962 sal die bruto volksuitgawe waarskynlik iets vinniger toeneem as wat in 1961 die geval was, aangesien geen belangrike vermindering in private kapitaalvorming verwag word nie en kapitaaluitgawes in die owerheidsektor waarskynlik vinniger sal toeneem als in 1961.

Uit die bostaande blyk dus dat die ekonomiese vooruitsigte vir die jaar 1962 redelik goed is, hoewel dit nie ontken kan word dat 'n voortdoring van die vertrouens-krisis in die private sektor die realisering van hierdie verwagtings in gevaar kan bring. Gedurende die afgelope een en 'n half jaar was daar miskien te veel van 'n „wag en sien” houding by die ondernemers. Dit is egter 'n moeilike opgawe vir 'n regering om deur spesifieke finansieële, fiskale of ekonomiese maatreeëls die psigologiese besigheidsklimaat te verbeter.

Hoewel die goud- en valutareserwes weer baie sterker staan en seker geen probleme in 1962 sal oplewer indien die huidige beperkings op invoere en op repatriasie van kapitaal gehandhaaf word, kan dit egter verwag word dat 'n verdere verbetering van die betalingsbalansposisie die regering sal laat besluit om genoemde beperkings so ver moontlik te verlig ten einde die vertroue van die sakelewe in binne- en buiteland te versterk.

Stellenbosch, 28 Desember 1961.

C. VERBURGH.

INGEZONDEN STUKKEN

Afnemende meeropbrengsten van Nederlandse investeringen?

Drs. D. M. N. van Wensveen te 's-Gravenhage schryft ons:

„E.-S.B.” van 20 december jl. opent met een interessant redactioneel artikel over „Investerings, capaciteitsbenutting en economische groei”, als omljsting van een tabel, opgesteld door het „Institut für Konjunkturforschung” te Berlijn, inzake de toename van het reël bruto nationaal produkt, de investeringen als percentage van het bruto nationaal produkt en de marginale kapitaalintensiteit van een viertal E.E.G.-landen, de E.E.G. en de E.V.A. als geheel en de Verenigde Staten. Het begint als volgt: „In de discussie hier te lande over de te voeren economische politiek neemt de vraag of er in conjunctureel opzicht sprake zou zijn van „overinvesteringen” een belangrijke plaats in. Tijdens de parlementaire debatten kwam tevens aan de orde of door het hoge Nederlandse investeringsniveau de groei van het nationaal inkomen t.o.v. die van de investeringen is gedaald. In dit geval zou de investeringsvruchtbaarheid onder het teken van de afnemende meeropbrengsten zijn gekomen”.

Inderdaad laat de weergegeven tabel zien dat het investeringsniveau in Nederland hoger is dan in de E.E.G.-landen als geheel (12,4 pCt. tegen 10 pCt., over de periode 1956-1960), óók dat de stijging van het bruto nationaal produkt is achtergebleven bij de stijging van de investerin-

gen (althans over de periode 1958-1960, niet over 1956-1960) getuige de stijging van dat investeringsniveau van 10,9 pCt. in 1958 tot 12,9 pCt. in 1960. Mag men hieruit echter concluderen tot afnemende meeropbrengsten?

Het antwoord luidt ontkennend. Een stijgend relatief investeringsniveau duidt namelijk op een stijgende groeivoet van het nationaal produkt of op een stijgende kapitaalintensiteit (zijnde de verhouding tussen de investeringen en de groei van het nationaal produkt). De vermelde tabel toont inderdaad dat de groeivoet van het Nederlandse nationaal produkt is toegenomen, zelfs meer nog dan met de stijging van het investeringsniveau overeenkomt, omdat de kapitaalintensiteit is gedaald. Van afnemende meeropbrengsten is dus niet veel te bespeuren! Maar al zou het investeringsniveau zijn gestegen door een hogere kapitaalintensiteit, dan nog kan men niet zonder meer concluderen tot afnemende meeropbrengsten, omdat een stijging van de kapitaalintensiteit normaliter gepaard gaat met een — meer dan evenredige — daling van de arbeidsintensiteit, bijv. in geval van mechanisatie, waardoor het effect per saldo is een hogere produktiviteit der gezamenlijke produktiefactoren. Dat de arbeidsproduktiviteit (het omgekeerde van de arbeidsintensiteit) in Nederland de laatste jaren zo sterk is gestegen, is dan ook voor een belangrijk deel te danken aan het hoge investeringsniveau en aan de wellicht wat hoge kapitaalintensiteit van de produktie in ons land.

Voorts nog een opmerking over de waarde van de weergegeven tabel als vergelijkingsmiddel voor de groeivoet, het investeringsniveau en de kapitaalintensiteit in de diverse landen. Deze waarde is maar betrekkelijk omdat een statistische eigenaardigheid het uitzicht op de ware tendensen min of meer beneemt. Investeringsniveau als zodanig zijn niet te meten, doch slechts te benaderen door van de bruto investeringen de afschrijvingen af te trekken. Nu zijn afschrijvingen in een groeiende economie altijd groter dan de herinvesteringen omdat de afschrijvingen de actuele kapitaalvoorraad betreffen en de herinvesteringen de kleinere kapitaalvoorraad van weleer. Naarmate de groeivoet hoger is, zijn de investeringen dus meer ondergewaardeerd en zijn dienovereenkomstig de kapitaalintensiteit en het investeringsniveau te laag geschat.

Deze — overigens onvermijdelijke — schattingsfout is duidelijk te zien in de tabel, die voor alle landen, naarmate de groeivoet van het nationaal produkt toeneemt in de jaren 1959 en 1960, opvallend dalende kapitaalintensiteiten vermeldt. Deze dalingen kunnen, zeker voor 1960, niet in hun geheel worden toegeschreven aan het in gebruik nemen van voordien ongebruikte capaciteitsreserves. De samenhang tussen de hoogte van de kapitaalintensiteit en de groeivoet van het nationaal produkt is overal in de tabel

te mooi om toevallig te zijn. Waar er theoretisch geen aanwijzing bestaat, dat een stijging van de groeivoet tot een daling van de kapitaalintensiteit zou leiden (eerder het tegendeel), moet deze samenhang worden toegeschreven aan statistische vertekening. Als in genoemde tabel West-Duitsland het presteert, een hogere groeivoet te bereiken met een lagere kapitaalintensiteit dan Nederland, dan is de eerste prestatie een misschien benijdenswaardige realiteit, de tweede echter naar verhouding een complimenterende vertekening.

Naschrift.

Met belangstelling namen wij kennis van de opmerkingen van de geachte inzender. Kennelijk zijn er enkele misverstanden gerezen. Ten onrechte verkreeg Drs. Van Wensveen de indruk dat het onderhavige artikel met behulp van de in de tabel vermelde gegevens over de drie grootheden beoogde aan te tonen dat in Nederland de investeringen in het stadium van verminderde meeropbrengsten zouden zijn gekomen.

De door Drs. Van Wensveen geciteerde zinsneden over de parlementaire debatten dienden om de aandacht te vestigen op deze belangwekkende discussies over een tweetal aspecten van de samenhangen tussen het beloop van het nationaal inkomen met die van de investeringen. Onzerzijds werd hierover geen waardeoordeel uitgesproken. De overgang van de verwijzing naar de parlementaire discussies naar het commentaar op de tabel, waarin andere facetten aan de orde kwamen, vergde wellicht enige opmerkzaamheid. Wij menen evenwel dat uit dit commentaar, hetwelk overigens een samenvatting was van het ter plaats vermelde artikel van het „Wochenbericht” van 24 november jl., voldoende duidelijk bleek dat het geen poging representeerde om de actualiteit van afnemende meeropbrengsten van Nederlandse investeringen te „bewijzen”. Dit zou een andere aanpak over een langere periode hebben vereist. Hierbij denke men o.a. aan de uiteenlopende waarden van de kapitaalcoëfficiënt in de verschillende landen.

Drs. Van Wensveens betoog, waarin derhalve een argumentering wordt gekritiseerd die niet door ons werd toegepast, bevat interessante elementen. Overigens noemden wij het beloop van de marginale kapitaalintensiteit niet een exacte indicator van, doch slechts „een aanwijzing” voor de mate van capaciteitsbenutting. Tenslotte zij opgemerkt dat de relatief gunstige Westduitse verhouding tussen de groei van het nationaal inkomen met die van de investeringen niet geheel behoeft te worden herleid tot een mysterieuze „statistische vertekening”, doch in belangrijke mate kan worden toegerekend aan de vluchtelingenstroom, die een groot aantal *geschoolde* werknemers opleverde.

Op zoek naar criteria voor agrarische investeringen

In zijn artikel „Lopen de landbouwinvesteringen in Nederland in de pas?”¹⁾ is door Dr. J. T. P. de Regt een interessante poging gedaan de hoogte van de agrarische investeringen in Nederland af te wegen tegen een aantal criteria. Deze poging verdient lof, met name met het oog op de kwantificering, omdat er mee wordt voorkomen dat

in het vage over de (overigens onbetwistbare) noodzaak van structuurverbeterende investeringen en mechanisatie wordt gesproken.

Dit wil niet zeggen dat de analyse van De Regt geheel acceptabel is. Vooral op de vergelijkingsmaatstaven, die hij gebruikt, is kritiek mogelijk. Deze maatstaven vallen in twee categorieën uiteen: normen ontleend aan de investeringen in West-Duitsland en criteria op grond van het nationaal inkomen en vermogen.

¹⁾ In „E.-S.B.” van 3 januari 1962.

De Westduitse vergelijkingsbasis wordt door De Regt helaas niet nader geargumenteed. Het is dus niet duidelijk, waarom juist aan dit land een normerende functie wordt toegekend en niet aan andere Westeuropese landen, bijv. België. Het is algemeen bekend, dat West-Duitsland zeer actief bezig is zijn agrarische structuur te verbeteren, een structuur die veel ongunstiger is dan bijv. de Nederlandse²⁾. Duitsland wil een achterstand inhalen. Men mag op grond hiervan de Duitse inspanningen op dit terrein niet als norm voor Nederland hanteren, nog minder indien de Duitse agrarische investeringen op zichzelf niet nader worden afgewogen.

Afgezien van dit algemene argument zijn ook de specifieke criteria die De Regt in West-Duitsland aanwijst van twijfelachtige waarde. De beloning in de Westduitse landbouw en de toegevoegde waarde zijn relatief gering; nog sterker is dat het geval met het aandeel van de landbouw in het nationaal inkomen, dat in West-Duitsland ongeveer 7 pCt. bedraagt bij een aandeel van de agrarische beroepsbevolking van 15 pCt. (in Nederland zijn beide percentages ongeveer 11). Daardoor zijn deze grootheden als vergelijkingsmaatstaf onbruikbaar, behalve misschien in die zin, dat men in West-Duitsland op grond van de Nederlandse cijfers op een hoger inkomen kan aandringen! Zolang niet wordt aangegeven hoe het mechanisatiepeil en de agrarische structuur in West-Duitsland moeten worden beoordeeld is ook een vergelijking van de investeringen per ha weinig zeggend. Wellicht de beste basis is die van de arbeidskrachten, overigens nog onder veel voorbehoud. Het blijkt, dat in dit opzicht West-Duitsland zijn jarenlange achterstand heeft ingehaald.

In het algemeen kan ten aanzien van landenvergelijkingen nog worden gezegd, dat in feite hierbij de bedragen voor onderzoek, onderwijs en voorlichting mede in rekening moeten worden genomen.

Ook de vergelijking tussen het aandeel van de landbouw in de totale investeringen en in het nationaal inkomen en vermogen gaat mank. In het algemeen kan worden gesteld, dat in dit opzicht het handhaven van historische verhoudingen een onduldbare verstarring zou meebrengen. Op grond van de toeneming van de welvaart en de stijging van de beroepsbevolking kan van de zijde van industrie en dienstensector op een hoge prioriteit aanspraak worden gemaakt. Daar komt bij, dat ook van de nijverheid het

²⁾ Vgl. o.a. de artikelen van J. D. Dorgelo in „E.-S.B.” van 16, 23 en 30 augustus 1961.

aandeel in de nationale investeringen (exclusief voorraadvorming) met rond 30 pCt. veel geringer is dan dat van het nationaal inkomen (ongeveer 43 pCt.). Dit vindt zijn oorzaak in een belangrijk aandeel van woningbouw, defensie, Deltaplan e.d. in de totale investeringen. Dat de landbouw ook van de strikt aan de bedrijfstakken toe te rekenen investeringen relatief iets minder krijgt dan de industrie, zegt zonder nadere analyse weinig.

De infrastructurele investeringen zijn heel moeilijk te verbijzonderen. Terecht wordt door De Regt aangegeven, dat een deel van de waterbouwkundige en cultuurtechnische investeringen niet aan de landbouw zijn toe te rekenen. Omgekeerd zou men echter een deel van algemene infrastructuurwerken wel over de landbouw moeten verbijzonderen, hetgeen overigens praktisch niet wel mogelijk lijkt.

Mijn conclusie is, dat de criteria van De Regt ons weinig verder helpen. De Regt ziet dit wellicht zelf in, als hij aan het slot van zijn artikel spreekt over nader beraad en twijfel over de hoogte van de investeringen. Bij dit nader beraad, waartoe ook het bovenstaande een beknopte bijdrage wil zijn, zal men zich meer tot de gebruikelijke economische maatstaven, rendementen, moeten wenden, waarbij amendering met sociale criteria mogelijk is. Natuurlijk zijn er de door De Regt aangegeven problemen van zwakke marktpositie (waarbij overigens in De Regts artikel de politieke denkbeelden wat zwaar zijn aangezet, getuige ook de verhoudingen in de tuinbouw) en van de wereldmarkt, die niettemin op korte termijn als een datum kunnen worden beschouwd. Zeker zullen aan de bedrijfsinvesteringen rendementseisen moeten worden gesteld, die een extra gewicht krijgen door de schaarste aan arbeidskrachten. En wat de structuurverbeterende investeringen betreft zal men moeten trachten de door binnen- en buitenlandse pogingen³⁾ ingeslagen weg te vervolgen. Het lijkt niet onwaarschijnlijk (dit mede om misverstanden te voorkomen), dat dan de door De Regt uitgesproken twijfel over de hoogte van de structuurverbeterende investeringen in Nederland gerechtvaardigd zal blijken te zijn.

Middelburg.

Dr. C. DE GALAN.

³⁾ Zie o.a. het „Meerjarenplan voor ruilverkaveling en andere cultuurtechnische werken in Nederland”, 1958; W. M. Otto in „Landbouwkundig Tijdschrift”, januari 1961; A. Maris en C. de Galan in „E.-S.B.” van 22 juli 1959. In het bijzonder in West-Duitsland is men op dit gebied ook zeer actief.

Over de omvang der landbouwinvesteringen in Nederland

In „Economisch-Statistische Berichten” van 3 januari jl. doet Dr. J. T. P. de Regt een interessante poging enig licht te werpen op de ontwikkeling van de landbouwinvesteringen hier te lande. Hij volstaat daarbij niet met een raming van de feitelijke ontwikkeling, doch tracht tevens een economisch oordeel over deze ontwikkeling uit te spreken. Dat dit deel van zijn betoog niet geheel uit de verf gekomen is, zal niemand, die enig besef heeft van de uiterst gecompliceerde vraagstukken waar het hier om gaat, mogen verbazen. De hiernavolgende kritische beschouwingen beogen dan ook niet meer te zijn dan een poging, ter oplossing van het door Dr. De Regt aangesneden vraag-

stuk, een enigszins andere weg te wijzen dan de door hem bewandelde.

Ter beantwoording van de vraag, of er — economisch gezien — teveel of te weinig in de landbouw wordt geïnvesteerd, accepteert De Regt niet zonder meer als criterium een vergelijking van de in en buiten de landbouw behaalde investeringsrentabiliteit. Hij acht de rentabiliteit der landbouwinvesteringen een dubieuze indicator voor het werkelijk economisch nut daarvan. Zijn betoog luidt ongeveer als volgt: de niet-agrarische sectoren zijn alleen daardoor reeds rendabeler dan de landbouw, dat eerstgenoemde veelal profiteren van monopolioïde markt-

vormen, terwijl de landbouw veeleer gebukt gaat onder het regime der volledige vrije mededinging, waardoor het hem, in tegenstelling tot de niet-agrarische bedrijfstakken, niet mogelijk is, door produktiebeperking zijn winst te maximaliseren. Een dergelijke afroming van het consumer's surplus op zijn voortbrengselen zou hem overigens uit sociale overwegingen ook nooit worden toegestaan. Een en ander betekent, dat de rentabiliteit van de investeringen in de landbouw een in ongunstige zin vertekend beeld van hun economische betekenis oplevert.

Nu valt op deze beweringen onzes inziens wel het een en ander af te dingen. In de eerste plaats dient men zich van de graad van monopolisme en de daarmee samenhangende mogelijkheden tot produktiebeperking buiten de landbouw geen overdreven voorstelling te maken. In handel en industrie is de concurrentie geenszins afwezig en het zuivere monopolie is een uiterst schaars verschijnsel.

In de tweede plaats kan, gezien het subsidie- en garantieprijsbeleid, voor grote stukken van de landbouw toch nauwelijks van volledige vrije mededinging worden gesproken. Voorts bedenke men dat de landbouw zich, wat betreft de uit sociale overwegingen aan zijn prijszetting gestelde eisen, geenszins in een uitzonderingspositie bevindt, terwijl voor hem de nadelige consequenties ervan althans ten dele worden gecompenseerd door het subsidiebeleid. Is dus enige twijfel gerechtvaardigd ten aanzien van de vraag, of de landbouw als gevolg van de door De Regt gesignaleerde institutionele oorzaken lagere proeven en daarmee een lager rendement van het in hem geïnvesteerde vermogen afwerpt dan de overige sectoren van bedrijvigheid, dit geldt a fortiori voor de (marginale) rentabiliteit van de landbouwinvesteringen. Er bestaat immers een enorme spreiding in de kostenniveaus der individuele bedrijven in de landbouw, groter wellicht dan in enige andere bedrijfstak. Er is derhalve een groot aantal landbouwbedrijven, wier kostprijzen afwijken van de normen, waarop de garantieprijzen zijn gebaseerd. De voordelen van de kostprijsverlagende investeringen op deze bedrijven blijven derhalve binnen de landbouw en vloeien niet naar de afnemers, terwijl kostprijsverlaging bij de monopolioïde markt vormen, zoals deze in de industrie wel worden aangetroffen, wel degelijk een tendens tot prijsverlaging pleegt in te houden.

Menen wij dus, dat De Regt een enigszins eenzijdige voorstelling van zaken heeft gegeven, hij heeft ongetwijfeld genoegzaam aangetoond dat een blote vergelijking van de privaat-economische rentabiliteit van investeringen binnen en buiten de landbouw een twijfelachtig criterium vormt voor de beoordeling van hun relatieve omvang.

Dit neemt echter niet weg dat, wanneer we afzien van speciale gezichtspunten, die thans niet actueel zijn, zoals bijv. het werkgelegenheidsaspect of het betalingsbalansaspect der investeringen, de econoom hier geen andere maatstaf ten dienste staat dan enige vorm van rentabiliteitsvergelijking. Zou deze niet uitvoerbaar zijn, dan dient hij zich onzes inziens van een oordeel over de relatieve omvang der landbouwinvesteringen te onthouden.

De Regt poogt in zijn artikel echter een tweetal andere maatstaven aan te leggen.

Bij de eerste vergelijkt hij het procentuele aandeel van de landbouwinvesteringen in de totale nationale investeringen met het procentuele aandeel van het agrarisch inkomen in het nationaal inkomen en constateert dat het eerstgenoemde percentage over de gehele beschouwde

periode lager ligt dan het tweede. Wanneer wij de volgende symbolen invoeren:

ΔC_L = landbouwinvesteringen

ΔC = nationale investeringen

Y_L = landbouwincome

Y = nationaal inkomen

kan zijn waarneming als volgt worden weergegeven:

$$\frac{\Delta C_L}{\Delta C} < \frac{Y_L}{Y} \quad \text{of wel} \quad \frac{\Delta C_L}{Y_L} < \frac{\Delta C}{Y}$$

De Regt constateert dus dat de landbouw een geringer deel van zijn inkomen investeert dan het nationaal gemiddelde. Deze constatering biedt echter geen enkel houvast voor een oordeelsvorming. Er zullen ongetwijfeld bedrijfstakken te vinden zijn, waarvoor het bovenstaande in nog sterkere mate geldt; men denke slechts aan de dienstverleningssector. Naarmate de kapitaalintensiviteit van de produktie in een bedrijfstak geringer is, zal, ceteris paribus, zijn investeringsquote eveneens lager liggen.

Bij zijn tweede criterium vergelijkt De Regt het aandeel van de landbouw in de nationale investeringen met zijn aandeel in het nationaal vermogen en constateert dat ook hier het eerste percentage beneden het tweede ligt.

In symbolen ¹⁾:

$$\frac{\Delta C_L}{\Delta C} < \frac{C_L}{C} \quad \text{of wel} \quad \frac{\Delta C_L}{C_L} < \frac{\Delta C}{C}$$

Dit betekent dus dat de groei van de kapitaalgoederenvoorraad in de landbouw kleiner is dan in de gehele economie. Dit criterium geeft weliswaar meer inzicht dan het vorige, doch levert evenmin een maatstaf op ter beoordeling van de omvang der landbouwinvesteringen. Tenzij namelijk de kapitaalintensiviteit van de agrarische voortbrenging relatief zou afnemen, hetgeen waarschijnlijk in strijd met de feiten is, duidt bovenstaande vergelijking op een relatief teruglopende betekenis van de landbouw in het geheel van de nationale bedrijvigheid. Dit laatste nu is een seculair verschijnsel en geheel in overeenstemming met de toenemende industrialisering van ons land.

De Regt maakt in zijn artikel tevens een vergelijking tussen de ontwikkeling der landbouwinvesteringen hier te lande en die in de Duitse Bondsrepubliek. Hoewel deze vergelijking op zichzelf interessant is en inderdaad opvallende verschillen aan het licht brengt, komt zij toch enigszins in de lucht te hangen doordat het ontbreken van een beoordelingscriterium het evenzeer onmogelijk maakt de ontwikkeling aldàr op haar economische merites te toetsen.

Op het eerste gezicht lijkt de ontwikkeling in Nederland echter eerder in overeenstemming met algemeen-economische beginselen dan die in de Bondsrepubliek. Dit blijkt uit een nadere beschouwing van de eerste grafiek in De Regts artikel. Terwijl namelijk in Nederland over de beschouwde periode het aandeel van de landbouw zowel in de nationale investeringen als in het nationaal inkomen daalt, bewegen beide grootheden zich in West-Duitsland in tegenovergestelde richting: het aandeel van de landbouw in de nationale investeringen stijgt, bij een voortdurende

¹⁾ C_L = kapitaalgoederenvoorraad in de landbouw;
 C = nationale kapitaalgoederenvoorraad.

daling van zijn aandeel in het nationaal inkomen. Hoewel een dergelijke ontwikkeling gedurende een periode van geforceerde kapitaalintensivering van het agrarische productieproces niet verwerpelijk behoeft te zijn, temeer daar, zoals wij zagen, het landbouwincome zonder meer geen correcte maatstaf voor de rentabiliteit der landbouwinvesteringen behoeft te vormen, is het duidelijk dat zij zich niet onbeperkt kan voortzetten, zonder ernstige twijfel aan haar economische zin te doen rijzen.

Wij zijn door de pogingen van De Regt slechts gesterkt in onze overtuiging, dat alleen een rentabiliteitsonderzoek hier uitkomst kan brengen. Wil een rentabiliteitsvergelijking tussen de investeringen in en buiten de landbouw hier zinvol zijn, dan zullen echter — wat dat betreft zijn wij het geheel met De Regt eens — zodanige correcties op de met behulp van de investeringen verkregen additionele inkomens moeten worden toegepast, dat de werkelijke sociaal-economische rentabiliteiten der investeringen worden benaderd. Rentabiliteitsverschillen uit hoofde van verschillen in de mate, waarin de provenuen der investeringen binnen de eigen sector blijven, resp. doorstromen naar de andere sector of de binnenlandse consument, zullen daarbij moeten worden geëlimineerd. Een dergelijke berekening van nationaal-economische rentabiliteiten is zeker geen

geringe opgave. Misschien kan daarbij echter moed worden geput uit de pogingen, die thans op dit gebied voor de verkeerssector worden gedaan.

Bij de bepaling van de nationaal-economische rentabiliteit der investeringen in de landbouw, vormt de te onzent gevoerde landbouwpolitiek uiteraard een datum. Dit betekent o.m. dat wij ons distantiëren van de volgende redenering, waarop ook door De Regt — in afwijzende zin — wordt gezinspeeld: de bestaande overproductie van landbouwproducten maakt de rentabiliteit van alle landbouwinvesteringen dubieus; opheffing van het subsidie- en garantieprijsbeleid zou dan ook met de productie, de investeringen in de landbouw drastisch verminderen. De merites van deze redenering nu geheel in het midden latende, voor het hier aanhangige vraagstuk is zij niet ter zake dienend. Aan de orde is niet een beoordeling van de te onzent gevoerde landbouwpolitiek, doch de nationaal-economische rentabiliteit der landbouwinvesteringen, gegeven deze politiek. Dit brengt o.a. met zich dat, indien en voor zover als gevolg van structuurverbeterende investeringen de landbouwsubsidies zouden worden verlaagd, de hierdoor vrijgekomen bedragen tot de rentabiliteit dezer investeringen zouden moeten worden gerekend.

N. E. I.

Drs. R. IWEMA.

NASCHRIFT

1. *Dr. De Galan* ziet het inderdaad juist, indien hij veronderstelt, dat ook ik geen absoluut normerende functie aan de door mij „bij gebrek aan betere maatstaven” gemaakte vergelijkingen toeken. Ware dit anders, dan had ik ten aanzien van het niveau der structuurverbeterende investeringen niet van twijfel doch van zekerheid gesproken.

Bij mijn twijfel laat ik o.m. de overweging gelden, dat in een periode, waarin het agrarisch inkomen per hoofd structureel achterblijft bij dat in de rest van de volkshuishouding, een accentverschuiving dient plaats te vinden naar investeringen ter verbetering en aanpassing van de landbouwstructuur. In werkelijkheid ziet men echter een daling van de structuurverbeterende investeringen. Daarbij wil ik — dit ter vermindering van misverstand — opmerken dat deze verbetering behalve in de sfeer van de investeringen gezocht moet worden in het scheppen van alternatieve werkgelegenheid, uittreding van ondernemers uit de landbouw, vergroting van de bedrijfsomvang per man en een sterkere beheersing — zowel naar kwantiteit als naar kwaliteit — van het aanbod van landbouwproducten. Ik kan slechts herhalen op dit punt nader beraad te bepleiten.

2. Indien men ervan uit mag gaan, dat

a. in het kader van de Euromarkt in de nabije toekomst een vrij(er) verkeer van landbouwproducten tot stand zal komen, en

b. in het Europese orkest de Nederlandse landbouw in het algemeen stellig niet de zwakste partij speelt, zodat Nederland niet als een marginale aanbieder van landbouwproducten kan worden beschouwd (ook hier is overigens nader onderzoek gewenst),

dan moet als uitgangspunt worden aanvaard, dat Nederland aan landbouw zal blijven doen. Daarmede is het voorts rationeel, dat de Nederlandse landbouw — evenals andere sectoren van het economisch leven dit trouwens doen — tracht zijn relatieve concurrentiepositie te hand-

haven. In afwijking van het oordeel van *De Galan*, acht ik het dan ook van belang waar te nemen wat er bij de burens geschiedt — vooral als deze een structurele achterstand wensen in te halen —, een en ander te confronteren met de ontwikkeling in het eigen land en daaraan eventueel consequenties voor de handhaving van de eigen relatieve concurrentiepositie te verbinden. Dat ik West-Duitsland als vergelijkingsmaatstaf heb gebruikt, heeft enerzijds een opportunistische reden; voorshands was voor mij slechts van dit land adequaat cijfermateriaal toegankelijk. Anderzijds is West-Duitsland een interessant vergelijkingsobject omdat men er tendenties kan waarnemen tot accentverlegging van inkomensoverdrachten aan de landbouw naar investeringen die erop gericht zijn de bestaansbasis van de landbouw structureel te verstevigen, de produktiekosten te doen dalen en aldus deze bedrijfstak in staat te stellen meer op eigen benen te staan. Ook dit aspect zou in het kader van het door mij bepleite beraad betrokken dienen te worden.

Men kan mij tegenwerpen, dat een wederzijdse bokshouding terwille van handhaving of versterking van de relatieve concurrentiepositie slechts tot een gemeenschappelijk debâcle in de landbouwsector zal kunnen leiden. Men vergete echter niet, dat de E.E.G. haar kracht juist ontleent aan scherpere concurrentie en het uitbuiten van comparatieve kostenvoordelen. Dit zal in hoge mate bepalen welk aandeel de diverse landen in de expansie van de markt zullen hebben. Zonder twijfel zou het echter verstandig zijn indien men zich op Europees niveau ernstig zou beraden over de gewenste omvang van de agrarische productie in de E.E.G., alsmede over de vraag waar deze productie comparatief gezien het beste kan plaatsvinden. Zonder een dergelijke visie mist het gemeenschappelijke landbouw- en structuurbeleid een essentiële grondslag. Vroeger of later schijnt toch — gelet op de beperkte omvang van de menselijke maag, de grote technologische vooruitgang in de landbouw en de vermoedelijk geringe

aanbodregulerende functie van de prijshoogte in de landbouw — een beheersing van het aanbod van landbouwproducten onontkoombaar. Men kan van een individueel land zulk een beperking van de produktie en het achterwege laten van investeringsinspanningen niet verlangen, zeker niet als het geen aanleiding ziet zich als een marginale aanbieder te beschouwen.

3. Er mag met mijn opponenten niet het misverstand bestaan, dat ik de rentabiliteit als beoordelingscriterium over de omvang der agrarische investeringen in principe zou verwerpen. Ik heb slechts de nadruk erop willen leggen dat men met rentabiliteitsvergelijkingen zeer voorzichtig moet zijn en dat er verschillende factoren zijn, die een praktische toepassing ervan, vooral ook wat de structuurverbeterende investeringen betreft, ten zeerste bemoeilijken. Deze factoren wil ik hieronder nader toelichten:

a. Ik stiler ongetwijfeld te sterk, maar ik meen dat er, uitgaande van voldoende werkgelegenheid en dus van de aanwezigheid van voldoende koopkrachtige vraag, een kern van waarheid schuilt in de volgende causaliteitsketen:

1. voedselschaarste → hoge landbouwprijzen → gunstige rentabiliteit van landbouwinvesteringen ¹⁾;

2. ruime voedselvoorziening → ingezakte landbouwprijzen → lage tot matige gemiddelde rentabiliteit van landbouwinvesteringen.

Indien een moderne volkshuishouding zich ten aanzien van haar voedselvoorziening een „affluent society” ten doel stelt, moet zij op grond daarvan in beginsel tevens een naar verhouding geringe gemiddelde rentabiliteit van het geïnvesteerde vermogen in de landbouw als een logisch daaruit voortvloeiend en natuurlijk verschijnsel aanvaarden. Bij vergelijking van investeringen op basis van gemiddelde rentabiliteiten — zelfs van nationaal-economische — in en buiten de landbouw, bevindt dan ook de landbouw (voor de tuinbouw ligt dit weer iets anders) zich bij voorbaat in het nadeel *tenzij*, zoals ook *Drs. Iwema* voor ogen staat, een mogelijkheid wordt gevonden bij deze rentabiliteitsvergelijkingen met het consumers' surplus rekening te houden. Vooralsnog lijkt mij dit een onmogelijke opgave.

Het garantiebeleid — als „countervailing power” ²⁾, waarvoor men buiten de landbouw meer geruisloze en mede daardoor meer adequate instrumenten pleegt te hanteren — moge de nadelige gevolgen van de volledige vrije mededinging voor de boer temperen, doch dit is niet in die mate het geval dat het volgende citaat van *Prof. Dr. J. Wisselink* ³⁾ voor de landbouw van toepassing zou zijn. Volgens *Prof. Wisselink* zijn in de sfeer van de industrie zodanige prijzen nodig, „dat het gemiddelde goed geleide bedrijf behoorlijk kan afschrijven (inhoudende de mogelijkheid tot zodanige modernisering, dat het zijn structurele positie kan behouden), behoorlijke arbeidsvoorwaarden kan geven, noodzakelijke reserves kan vormen en het benodigde kapitaal een beloning kan geven, voldoende om het aan te trekken of te behouden”. Dank zij produktdifferentiatie, produktiebeperking, prijsafspraken en andere beschermende maatregelen zijn vele niet-agrarische bedrijfstakken

¹⁾ Wanneer in de onderontwikkelde gebieden geval 1 zich niet voordoet, dan is dit een gevolg van het ontbreken van de door mij veronderstelde voldoende koopkrachtige vraag.

²⁾ Galbraith: „American capitalism. The concept of countervailing power” (1952).

³⁾ Zie bijlage bij „E.-S.B.” van 7 november 1956.

daarentegen wel in staat bij de prijszetting met dit „structurele” kostprijselement rekening te houden.

Om misverstand te vermijden wil ik erop wijzen, dat ik in de landbouw zulke prijzen bij de bestaande vraag- en aanbodverhoudingen overigens ook niet bij voorbaat zou willen bepleiten. Onder de huidige omstandigheden acht ik het juister, indien in de landbouw ten deze mede van overheidswege een adequaat structuurbeleid — waarvan structuurverbeterende investeringen één aspect vormen — wordt gevoerd.

b. Over de vraag van welke investeringsobjecten men de rentabiliteit zou moeten vergelijken, zwijgen mijn opponenten. Wil men een nationaal-economische rentabiliteitsvergelijking toepassen ter beantwoording van de vraag, of de agrarische structuurverbeterende investeringen in de pas lopen, dan dient men daartoe investeringsobjecten te kiezen, die zowel binnen als buiten de agrarische sector als *marginale* zijn te beschouwen. Daarbij zal men, zoals *Drs. Iwema* erkent, ook wijzigingen in het consumers' surplus in aanmerking moeten nemen. Welke investeringen moet men nu buiten de landbouw als vergelijkingsobject kiezen? Investeringsobjecten in de sfeer van de reclame, luxe kantoorgebouwen, nieuwe steenkolenmijnen op grote diepte, uitbreiding van de vliegcapaciteit?

c. De door mij uitgesproken twijfel betrof vooral het beloop van de structuurverbeterende investeringen, die — zoals alle klimaatsinvesteringen — een zeer lange levensduur bezitten. Bij rentabiliteitsprognoses is men doorgaans al heel blij, als men een voorspelling voor de eerstvolgende 10 jaar kan doen. Bij klimaatsinvesteringen gaat het evenwel om perioden van 30 à 40 jaar. Dit alleen reeds maakt rentabiliteitsberekeningen voor zulke lange-termijnprojecten uiterst moeilijk. Dit neemt natuurlijk niet weg, dat pogingen hiertoe stellig gewenst zijn. Dit gebeurt in de praktijk ook ⁴⁾.

d. *Iwema* meent, dat de econoom zich van een oordeel over de relatieve omvang der landbouwinvesteringen dient te onthouden indien het hem niet mogelijk is dit oordeel — afgezien van werkgelegenheids- en betalingsbalansaspecten — op rentabiliteitsvergelijkingen te baseren. Mijn opponent meent hiermede impliciet, dat de econoom door rentabiliteitsvergelijking toe te passen uitsluitend economische grootheden in ogenschouw behoeft te nemen. *Iwema* ziet echter over het hoofd, dat „our notion of efficiency is relative to distribution of income; should we seek to redistribute income to future generations, the interest rate loses its actual meaning as an efficient price” ⁵⁾. De „sociale tijdsvoorkeur” van de gemeenschap wijkt vaak af van de „private tijdsvoorkeur” zoals deze in de marktrente tot uitdrukking komt. Dit is één van de redenen waarom klimaatsinvesteringen, — waartoe ik o.a. ook de door mij besproken agrarische structuurverbeterende investeringen rangschik — als regel niet door particulieren, doch door de overheid ter hand worden genomen.

Toch is de totstandkoming van klimaatsinvesteringen in het algemeen van groot belang voor de welvaartsontwikkeling van de gehele volkshuishouding, omdat zij mede bepalend zijn voor het rendement van de overige investeringen in de private sfeer. Bij berekening van de

⁴⁾ Zie o.m. een binnenkort in het „Landbouwkundig Tijdschrift” te publiceren artikel (no. 4 van februari 1962) over de economische betekenis van een tuinbouwruilverkaveling in Noordholland.

⁵⁾ Eckstein: „Water Resource Development. The economics of project evaluation” (1958), blz. 100.

rentabiliteit van klimaatsinvesteringen zal men in het algemeen een geringere tijdsvoorkeur (rente) mogen incalculeren. Wanneer *Iwema* meent, dat de econoom zich bij rentabiliteitsberekeningen geheel door het hem vertrouwde kompas van zuiver economische overwegingen kan laten leiden, dan ziet hij over het hoofd, dat bij de door hem bepleite nationaal-economische overwegingen een niet-economische beslissing moet worden genomen ten aanzien van de hoogte der in te calculeren sociale tijdsvoorkeur.

Bij nationaal-economische rentabiliteitsvergelijkingen van marginale investeringen zou men de toekomstige inkomens- en uitgavenstromen moeten disconteren op basis van deze sociale tijdsvoorkeur.

4. Tot slot nog enige korte opmerkingen.

- *De Galan* heeft mij nieuwsgierig gemaakt waarop hij zijn vermoeden baseert dat de door mij geuite twijfel waarschijnlijk gerechtvaardigd zal zijn, indien hij *nòch* kan steunen op bedrijfstakgewijze rentabiliteitsvergelijkende investeringsstudies, *nòch* aan de door mij gemaakte vergelijkingen enige indicatieve betekenis wenst toe te kennen.

Indien *De Galan* stelt, dat ook van de nijverheid het aandeel van de nationale investeringen met rond 30 pCt. veel geringer is dan dat van het nationaal inkomen (ongeveer 43 pCt.), dan moet hij zich realiseren dat hij daarbij niet de hoge infra-structurele overheidsinvesteringen in aanmerking neemt. Dit is daarentegen in mijn berekeningen voor de landbouw wel in hoge mate gedaan.

Zolang het rentabiliteitscriterium bij het door mij aan de orde gestelde vraagstuk nog niet voldoende praktisch hanteerbaar is, zal men moeten uitzien naar andere indicatieve criteria. Daartoe heb ik een eerste poging gedaan. Op dit vraagstuk is men echter stellig nog niet uitgestudeerd.

De Bilt.

Dr. J. T. P. DE REGT.

BOEKBESPREKING

M. A. Robinson, M. C. Morton en J. D. Calderwood: Wegwijzer in de economie. G. J. A. Ruys Uitg. Mij. N.V., Bussum; Diogenes, Antwerpen, (1961), 272 blz., f. 13,50.

Van het mij onbekende boek „Introduction to economic reasoning” verscheen een Nederlandse bewerking door Drs. W. Tims. Op het eerste gezicht lijkt hier een kans te zijn gemist. Wanneer nu toch een eenvoudig leerboek uit het Engels vertaald moest worden, waarom dan niet Samuelsons beroemde inleiding genomen? Vooral ook omdat de bewerker zich grote moeite heeft getroost om alle Amerikaanse voorbeelden uit het boek te vervangen door Nederlandse en Belgische — dat had ook met Samuelsons werk kunnen gebeuren.

Doch bij nader inzien gaat men hier iets anders over denken, want deze Wegwijzer heeft zijn charmes voor zover dit althans van een boek gezegd kan worden. Die aantrekkelijkheden liggen niet zozeer op het terrein van de theorie voor beginners. Eigenlijk geeft dit boek nauwelijks economische theorie, doch veeleer theorie en praktijk van de economische politiek. Hoe een prijs tot stand komt, waar de inkomens van afhangen, hoe de economische orde er uit kan zien en waardoor de conjunctuurbeweging

wordt bepaald — het zijn allemaal zaken die min of meer in het vage blijven. Ook zal men van geen enkele theoreticus de naam aantreffen, zelfs die van Keynes niet. De herkomst van onze economische kennis wordt zorgvuldig verborgen gehouden.

Al de ruimte die men door deze onorthodoxe opzet heeft kunnen besparen, is aangewend voor zeer praktisch ingestelde beschouwingen, waarmee de krantelezer, die de economische rubrieken niet schuwt, zijn voordeel kan doen. Aardig is vooral ook de methode, waarbij aan het eind van elk hoofdstuk een zeker vraagstuk aan de orde wordt gesteld, waarvoor alternatieve oplossingen worden aangegeven. Hiermee wordt inderdaad enige scholing in „economic reasoning” bewerkstelligd.

Na een inleidend hoofdstuk wordt begonnen met een statistisch ingestelde beschouwing van de economische kringloop, culminerend in een zeer fraaie grafiek (blz. 47) van de inkomens- en bestedingsstromen in Nederland. Het derde en vierde hoofdstuk, respectievelijk handelende over de concurrentie en de vakverenigingen, kunnen wat minder mijn bewondering wegdragen. Het begrip concurrentie en zijn twee tegenpolen: monopolie en samenwerking is wel erg oppervlakkig behandeld. Daar staat tegenover dat het praktische vraagstuk, namelijk de verticale prijsbinding, zeer helder uit de doeken wordt gedaan. Wat raadselachtig is het daartegenover weer, waarom de bewerker, die zich veel moeite heeft gegeven het hoofdstuk over de vakbeweging geheel op Nederlandse leest te schoeien, dit betoog afsluit met een uitvoerige behandeling van de bezitsvorming. M.i. is dit een detailkwestie in het gestelde verband van de invloed van de vakbeweging op het economisch leven.

De hoofdstukken over geld, conjunctuur en conjunctuurpolitiek zijn plezierige lectuur en ook de praktische problemen, namelijk de betekenis van de overheidsschuld, de spreiding van de werkloosheid en de alternatieven bij een noodzakelijke bestedingsbeperking, zijn goed gekozen. Alleen lijkt mij het cartogram op blz. 148 weinig verhelderend; omdat daarin absolute en geen procentuele gegevens zijn verwerkt geeft het de indruk alsof de werkloosheid in de Nederlandse probleemgebieden geringer is dan elders.

Heel fraai is hoofdstuk 8 over de economische groei, dat gegeven de ramingen voor de periode 1960-1970 voor Nederland en België weer nagenoeg geheel door de bewerker zelf moet zijn geschreven. Het was wellicht beter geweest wanneer de groeiproblemen van de onderontwikkelde landen in dit hoofdstuk waren behandeld en niet in hoofdstuk 9, dat de internationale economische politiek bespreekt. Dan was in het laatstgenoemde hoofdstuk ook wat meer ruimte beschikbaar geweest voor de integratievraagstukken, die nu te summier zijn behandeld. Dit hoofdstuk is overigens nog wel erg Amerikaans; men mist hier veel meer dan elders de invloed van de Nederlandse bewerker, die het zo langzamerhand waarschijnlijk moe was geworden voor de Amerikaanse snit steeds maar weer een meer Europese mode in de plaats te stellen. Tenslotte geeft hoofdstuk 10 nog een samenvattend overzicht van de overheidsinvloed op het economisch leven.

Al met al een boek dat voor de gemiddelde „E.-S.B.”-lezer — dus de belangstellende voor economische vraagstukken maar geen theoretische diepgraver — het bepaald waard is om gelezen te worden. Een waarde die het vooral ontleent aan de wel zeer ruime interpretatie, die Tims aan het begrip vertaling heeft gegeven.

Wassenaar.

J. E. ANDRIESEN.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Met een stijging van het balanstotaal met ruim 14 pCt. hebben de georganiseerde landbouwkredietinstellingen in het afgelopen jaar een sterkere groei te zien gegeven dan de handelsbanken. Bij deze instellingen nam het balanstotaal in 1961 met de helft van het zojuist genoemde percentage, dus met 7 pCt., toe. De krachtige expansie bij het boerenleenbankwezen weerspiegelde zich aan de creditzijde van de gecombineerde balans vooral in een toeneming van de post spaargelden en wel met f. 594 mln.; de andere bestanddelen van de toevertrouwde gelden, termijndeposito's en direct opvraagbare tegoeden, droegen slechts in bescheiden mate tot de groei bij, n.l. slechts f. 66 mln.

De kredietverlening aan de particuliere sector, gemeten aan de cijfers van kredieten in rekening-courant en voorschotten, onderging een stijging, die de 22 pCt. te boven ging. Voor hen, die zich herinneren, dat de kredietcontrole-regeling van De Nederlandsche Bank ook op het landbouwkredietwezen van toepassing is, moet worden opgemerkt, dat de langjarige leningen der boerenleenbanken niet onder de regeling vallen, omdat zij geacht worden te zijn gefinancierd met kapitaalmarkt middelen, d.w.z. de spaargelden. In feite heeft de toeneming der spaargelden de stijging der voorschotten nog met ca. f. 100 mln. overtroffen.

Recent nieuws van de geldmarkt betreft de door de Agent van het Ministerie van Financiën geopende mogelijkheid tot verkoop over de toonbank van achtmaandspapier. Op het eerste gezicht lijkt het of de jaren van weleer, toen het Ministerie van Financiën onbeperkt schatkistpapier afgaf, zijn terug gekomen. Het ligt meer voor de hand, dat het hier gaat om een verdere uitvoering van 's Ministers plan, door tijdige uitgifte van in het najaar vervallend papier de schok van de belastingbetaling op te vangen. De vraag komt naar voren of wellicht overneming van het Engelse systeem van schatkistpapieruitgifte, een wekelijkse tender, nog niet doelmatiger is. Uit het disconto van $1\frac{1}{16}$ pCt., d.i. nog $\frac{1}{16}$ pCt. lager dan het toch al lage disconto bij de laatste tender, spreekt wel een uiterste zuinigheid van de rijksoverheid. Men wil de markt tegemoet komen, doch de banken moeten om de gebruikelijke najaarsmoeilijkheden te voorkomen hiervoor, al klinkt het paradoxaal, een hoge prijs betalen.

Kapitaalmarkt.

Niettegenstaande de spaarquote in ons land in de laatste jaren uitzonderlijk hoog ligt, vermindert de activiteit bij degeen, die het sparen willen bevorderen niet, doch neemt juist toe. Men kan dat wellicht een voorbeeld van contraire reactie noemen. Soms beperkt de activiteit zich tot voorlichting, zoals de Stichting Verbreiding Effectenbezit, die zich beijvert zeer licht verteerbare brochures in het licht te geven. Van overheidswege bevordert men door premies het jeugd- en het ambtenarensparen. Per 1 januari van dit jaar is de wet houdende voorzieningen met betrekking tot premiespaarregelingen en winstdelingsspaarregelingen van kracht geworden, waarbij de Staat eveneens een bijdrage levert. Bij het Parlement is een wetsontwerp betreffende fiscale faciliteiten voor bezitsvorming met betrekking tot effecten in behandeling en ten departemente,

leest men in de staatsstukken, wordt ijverig aan een algemene premiespaarregeling gewerkt. Sparen is slechts het eerste, zij het het moeilijkste, deel van een triologie, die getiteld is: Sparen, Beleggen en Investeren. De tot nu toe van kracht zijnde regelingen geven een zekere voorkeur voor bepaalde beleggingsvormen, n.l. huizenbezit en verzekeringen. Dat belanghebbenden in het effectenwezen een deel van de nieuwe spaarstroom gaarne in hun richting zouden zien vloeien behoeft geen betoog. De bovengenoemde Stichting Verbreiding Effectenbezit is hiervan een uitvloeisel. De vakorganisaties blijven niet achter. Kortgeleden werd opgericht het Beleggingsfonds voor Protestants Nederland en de Katholieke Arbeidersbeweging stichtte eveneens een beleggingsfonds. Deze ontwikkeling kan een structuurwijziging in het bezit teweeg brengen doch mocht dit het geval blijken dan zal dit toch eerst op de lange duur van betekenis worden.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	27 dec. 1961	H. & L. 1962	2 febr. 1962	9 febr. 1962
Algemeen	410	415 — 399	412	415
Intern. concerns	566	566 — 545	560	564
Industrie	366	388 — 361	386	338
Scheepvaart	184	186 — 181	182	194
Banken	253	257 — 247	250	257
Handel enz.	160	168 — 159	167	167

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.			
Kon. Petroleum	f. 126,70	f. 129,70	f. 131,80
Philips G.B.	984 $\frac{1}{2}$	958	957
Unilever	f. 189,70	f. 188,20	f. 189,20
Robeco	f. 252,50	f. 249	f. 252
Hoogovens, n.r.c.	776	763	777
A.K.U.	404 $\frac{1}{4}$	398	393
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	1.070	1.095	1.080
Zwanenberg-Organon	1.024	1.050	1.060
Interunie	f. 228	f. 266	f. 228,50
Amsterd. Bank	396	389	407

New York.

Dow Jones Industrials	731	707	714
-----------------------------	-----	-----	-----

Restestand.

Langl. staatsobl. a)	4,12	4,05	4,03
Aand.: internationalen a)	2,83 b)		2,85
lokale a)	3,55 b)		3,40
Disconto driemaands schatkist- papier	1 $\frac{1}{4}$		$\frac{7}{8}$

a) Bron: Veertiendaags beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

b) 19 december.

C. D. JONGMAN.

Dun & Bradstreet

sinds 1841

in dienst van Handel en Nijverheid

Kredietinformaties - Incasso
Handelsadressen - Marktgidsen

225 kantoren

IN NEDERLAND:

DUN & BRADSTREET N.V.

Amsterdam

Rotterdam-4

Den Haag

Keizersgracht 738

Schiekade 189

Fluw. Burgwal 6

Bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken kunnen voor functies in de beleidssector worden geplaatst enige

JONGE ACADEMICI

(b.v.k. juristen en economen)

met belangstelling voor internationale vraagstukken en een behoorlijke kennis van de moderne talen.

Leeftijd: b.v.k. tussen 25 en 30 jaar.

Na enige jaren dienst in de rang van adjunct-referendaris (salaris f. 530.— tot f. 680.— p.m.) kan, bij gebleken geschiktheid, aanstelling in vaste dienst volgen met bevordering tot referendaris 2e klasse (salaris f. 660.— tot f. 980.— p.m.).

In de toekomst is verdere bevordering tot referendaris (salaris f. 887.— tot f. 1145.— p.m.) mogelijk.

De genoemde salarissen zijn excl. vakantiegatificatie en de a.s. salarisverhoging.

De gelegenheid tot solliciteren bestaat ook voor hen, die binnenkort afstuderen of uit militaire dienst komen, dan wel reeds enige jaren werkzaam zijn.

Voor deze laatste categorie bestaat, indien de voorpraktijk aansluit bij de onderhavige functie, de mogelijkheid tot hogere inpassing.

Eigenh. geschr. soll. met voll. gegevens omtrent opleiding en ervaring onder no. 2-263/7188 (in linkerbovenhoek brief en env.) aan het bureau Personeelsvoorziening v.d. Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, Den Haag.

Voor een oriënterend gesprek kan desgewenst tel. een afspraak worden gemaakt. Tel. 184000- t. 368/286.

Bij het

BUREAU ALGEMEEN BEHEER

van de

DIENST DER PUBLIEKE WERKEN

kan worden geplaatst een

FUNCTIONARIS

die zal worden belast met het verrichten van economische onderzoeken met betrekking tot de ontwikkeling van Amsterdam in het algemeen en die van de bouwbedrijvigheid in het bijzonder.

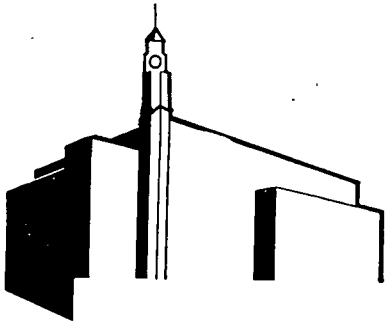
Gegadigden dienen economisch geschoold te zijn.

Daarbij wordt onder meer gedacht aan hen, die het candidaats-examen in de economie hebben afgelegd en zich voorbereiden voor het doctoraal examen.

Salaris, afhankelijk van opleiding en ervaring, nader overeen te komen.

Sollicitaties onder no. B 8046 in te zenden bij de Directeur der Gem. Personeelsvoorziening, Sarphatistraat 92, Amsterdam-C.

Blijf bij — lees „E.-S.B.“!

MAANDSTAAT

(IN GULDENS)

PER 31 JANUARI 1962

	vorig jaar	31 Jan. 1962		vorig jaar	31 Jan. 1962
DEBET			CREDIT		
Kas, kassiers en daggeldleningen	f 203.878.269	f 185.389.894	Kapitaal	f 90.010.000	f 90.010.000
Nederlands schatkistpapier	f 538.619.902	f 524.203.476	Reservefonds	f 54.000.000	f 59.000.000
Ander overheidspapier	f 48.824.847	f 22.895.471	3% Deposito-obligaties per 1962 en leningen Maatschappij voor Middellang Crediet	f 88.116.000	f 139.585.000
Wissels	f 62.121.282	f 43.503.922	Deposito's op termijn	f 629.322.885	f 558.255.732
Bankiers in binnen- en buitenland	f 484.672.776	f 354.373.825	Crediteuren	f 1.625.871.942	f 1.694.892.077
Effecten en syndicaten	f 66.872.644	f 96.915.108	Geaccepteerde wissels	f 30.989.617	f 31.128.535
Prolongatiën en voorschotten tegen effecten	f 108.066.658	f 125.333.906	Door derden geaccepteerd	f 456.963	f 304.335
Debiteuren	f 1.045.244.003	f 1.288.756.170	Overlopende saldi en andere rekeningen	f 72.060.246	f 109.372.002
Deelnemingen (incl. voorsch.)	f 32.527.271	f 41.175.915			
Gebouwen en inventarissen	f 1	f 1			
	f 2.590.827.653	f 2.682.547.688		f 2.590.827.653	f 2.682.547.688

AMSTERDAMSCH E BANK

CENTRAAL BEHEER

VERZEKERINGEN VOOR HET BEDRIJFSLEVEN

MOLEST-RISICO

vereniging voor onderlinge verzekering van schade door oorlogsgeweld aan onroerende en roerende goederen. Verzekerd bedrag meer dan 8 miljard gulden. Het lidmaatschap van deze onderlinge biedt tevens gehele of gedeeltelijke dekking tegen andere risico's, als schade door sabotage, val of noodlanding van een vliegtuig, overstroming, uitstromen van water, storm. Naast de molestverzekering wordt de mogelijkheid geboden tot volledige stormschadeverzekering tegen aantrekkelijke premies en op ruime voorwaarden. Ondernemingen zowel als particulieren kunnen als lid toetreden. Inlichtingen worden gaarne vrijblijvend verstrekt.

Naast **MOLEST-RISICO** kunnen voor u van belang zijn:

BRAND-RISICO

Brand- en bedrijfsschadeverzekering voor industriële en andere objecten.

VERVOER-RISICO

Transportverzekeringen van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

WET-RISICO

Bedrijfs-w.a. verzekering
Motorrijtuigverzekering: w.a.-dekking voor alle motorrijtuigen
f 500.000.- per gebeurtenis.
Ongevallenverzekering voor inzittenden.

PENSIOEN-RISICO

Ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering.

DIENSTVERLENING AAN HET BEDRIJFSLEVEN

VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE - C.E.A.

verricht administratieve werkzaamheden voor haar leden met behulp van elektronische apparatuur als loon-, voorraad- en debiteurenadministratie, facturering enz.

CENTRAAL
C.B.
BEHEER

BOS EN LOMMERPLANTSOEN 1 AMSTERDAM-W. TEL. 134971 - POSTBUS 8400

HOLLANDSCHE SOCIETEIT VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.

Hoofdkantoor Nederland:
Herengracht 475, Amsterdam-C. tel. 221322
Head Office Canada:
1130 Bay Street, Toronto 5

...meer dan anderhalve
eeuw levensverzekering

HET CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK Oostduinlaan 2 te 's-Gravenhage

vraagt:

A. SOCIOLOGEN

voor statistische onderzoeken op demografisch gebied, dan wel op onderwijskundig en cultureel terrein — vac.no. 7268/7188.

Vereist: doctoraal examen sociologie, sociografie of economie met sociologische studierichting.

B. ECONOMEN

voor research op macro-economisch terrein en voor bedrijfsvergelijkende produktiviteitsmetingen — vac.no. 2-239/7188.
Vereist: doctoraal examen economie (bedrijfeconomische richting).

C. ECONOMEN/WISKUNDIGEN

voor econometrische en mathematisch-statistische onderzoeken — vac.no. 2-240/7188.

Vereist: doctoraal examen economie, econometrische studierichting en/of belangstelling voor statistische behandeling van economische problemen; doctoraal examen wiskunde, b.v.k. met bijvak mathematische statistiek en met belangstelling voor de toepassingen van de statistiek.

Kandidaten voor de functies onder A, B en C zullen als lid van de wetenschappelijke staf van de verschillende afdelingen en bureaus een grote mate van zelfstandigheid en creatief vermogen aan de dag moeten leggen.

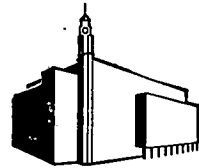
D. ADJUNCT-ACCOUNTANTS

voor werkzaamheden in het kader van de produktiestatistiek van de industrie — vac.no. 2-238/7188.

Vereist: M.O.-opleiding, N.I.V.A./V.A.G.A. opleiding of academische vorming.

- Ook degenen die in 1962 afstuderen kunnen solliciteren; voor het voltooien van de studie kan dan een regeling worden getroffen.
- Salaris afhankelijk van leeftijd en ervaring en van de functie waarin aanstelling plaats vindt.

Uitv. schr. soll. onder het bij de gewenste functie genoemde vacaturenummer (in linker bovenhoek van env. en brief) aan het bureau Personeelsvoorziening v. d. Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, Den Haag.

AMSTERDAMSCH E BANK

vraagt een

CANDIDAAT NOTARIS

of

MEESTER IN DE RECHTEN

als medewerker van haar uridische afdeling.

Brieven aan: afdeling Personeelzaken, Herengracht 595, Amsterdam.

D. HUDIG & CO

Ao. 1825

MAKELAARS IN ASSURANTIËN

ROTTERDAM

Telefoon (010) 13 08 00
Telex 2 11 03

Wijnhaven 23
Postbus 518

VAN DER HOOP, OFFERS & ZOON

Ao. 1807

BANKIERS

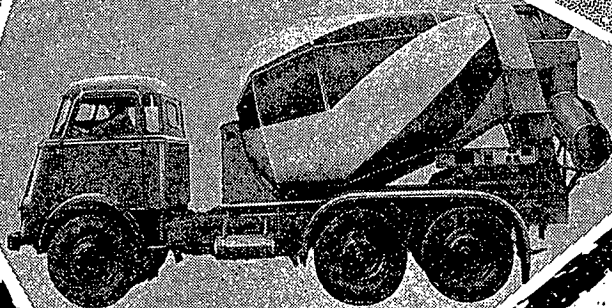
ROTTERDAM

Telefoon 11 46 20
Telex 2 21 99

Westersingel 88
Postbus 502

„Alweer

zo'n beton-auto”

Inderdaad, steeds komen er meer op de weg, want steeds meer raken aannemers en opdrachtgevers doordrongen van de voordelen, welke fabrieksmortel biedt.

Let er op, dat Uw leverancier deze vlag mag voeren: „Goedgekeurd door en onder controle van de Betonvereniging”.

U bent dan verzekerd van een machtige steun bij de kwaliteitsbewaking.

Verdere pluspunten zijn:

Efficiency. Met de regelmaat van de klok wordt de specie in het afgesproken tempo op de bouwplaats gebracht; daardoor blijft de gang in uw werk. En een stukje van uw personeelsprobleem wordt weggenomen!

Kostenbesparing. Niet alleen tijd, maar ook ruimte kan geld zijn. Geen ruimte meer nodig voor zand-, grind-, en cementopslag. Geen voorraadverliezen.

Bouwen is duur. Maak het niet duurder dan nodig is.

Bouw met hoogovencement en bespaar f 3.- per ton.

Verkoopassociatie Enci-Cemij N.V. - Herengracht 507 - Amsterdam - Tel. 385 31 (5 lijnen)

DE STICHTING VAKOPLEIDING EN VAKEXAMENS „STIVO”

landelijk instituut voor vakonderwijs van de samenwerkende organisaties in de detailhandel in huishoudelijke artikelen, glas en keramiek, luxe- en kunstnijverheidsartikelen en speelgoederen, gevestigd te 's-Gravenhage.

vraagt voor spoedige indiensttreding een

JONGE ECONOOM

Zijn functie zal het volgende inhouden:

- het mede leiding geven aan een cursus modern bedrijfsbeleid, bestemd voor jonge ondernemers in de detailhandel in deze sector.
- de opzet en organisatie van de opleiding voor vakexamens alsmede
- algemene assistentie van de directeur.
- Het aanvangssalaris voor deze functie ligt op een behoorlijk niveau en is mede afhankelijk van eventuele praktische ervaring.
- Brieven, bevattende zodanige gegevens dat een goede indruk van de sollicitant kan worden verkregen, zo mogelijk onder bijsluiting van een recente foto, te richten onder nr. E.-S.B. 4-1, Postbus 42, Schiedam.

Waarde vaste Standaard polis

op kostprijsbasis II A-klasse

Jaarpremie gezin met 3 of meer kinderen f 370,- voor alleenstaanden f 120,-

Documentatie: ZIJPENDAALSEWEG 81

ARNHEM TEL. (08300) 24131

Grote fabrikant van merkartikelen vraagt

FUNCTIONARIS VOOR MARKTONDERZOEK

Deze functionaris zal geheel zelfstandig a die gegevens verzamelen en statistisch verwerken, welke ter voorlichting van de Directie bij de bedrijfsvoering nodig of nuttig zijn. Tot zijn taak behoort tevens het presenteren van marktgegevens aan daarvoor in aanmerking komende groepen medewerkers.

Voor deze functie is een middelbare opleiding benevens verdere economische scholing vereist.

Aan hen, die bewijzen aan de gestelde eisen te voldoen, wordt een aantrekkelijk salaris in uitzicht gesteld, waarnaast uitstekende sociale voorzieningen gelden.

Brieven met uitvoerige gegevens en zo mogelijk recente pasfoto te richten aan het

LABORATORIUM VOOR TOEGEPASTE PSYCHOLOGIE,
Vossiusstraat 54-55, Amsterdam-Z., onder letters L.M.

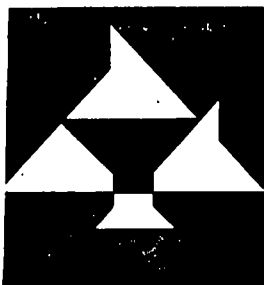
Efficiency

bespoedigt
Uw contacten
met gegadigden

★

Indien
Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het

NETNUMMER

Koninklijke Leerdam

De Directie van de N.V. Koninklijke Nederlandsche Glasfabriek „Leerdam” te Leerdam, behorende tot het concern van de N.V. Vereenigde Glasfabrieken (United Glassworks)

roept reflectanten op voor de functie van

hoofd

van de afdeling

Technische Efficiency en Organisatie

Onder deze afdeling met een twintigtal technische, organisatorische en administratieve medewerkers, ressorteren momenteel

- a. de groep Tariefbureau en Arbeidsanalyse, welke zich bezig houdt met methode-studie, arbeidsanalyse, taakstelling, tarifiering, werkclassificatie en technische calculatie;
- b. de groep Planning en Bedrijfscontrole, omvattende capaciteits- en aanmaakplanning op lange en korte termijn, voortgangscontrole, werkvoorbereiding en signalering, alsmede
- c. de staffunctie Transport, welke zich bezig houdt met het zoeken naar verbeteringen, toepassingsmogelijkheden e.d. met betrekking tot het in- en extern transport.

De vele aspecten van ons bedrijf (ruim 1300 personeelsleden) met zowel gemechaniseerde produktie-afdelingen voor wit, bruin en groen verpakkingsglas en glas voor huishoudelijke doeleinden, als een ambachtelijk bedrijf voor kunstnijverheidsprodukten, vragen voor deze functie een krachtige persoonlijkheid met een gedegen kennis op bovengenoemde terreinen, goed inzicht in de organisatorische problemen en capaciteiten in het leiding geven.

Voor deze functie wordt gedacht aan een ingenieur met ervaring op bedrijfs-economisch gebied of aan een academisch gevormde econoom met technische belangstelling.

Uitvoerige, eigenhandig geschreven sollicitaties met vermelding van opleiding, ervaring, leeftijd, referenties enz., onder bijvoeging van een pasfoto, te richten aan de Directie, Postbus 8, Leerdam.

Op volledige discretie kan onvoorwaardelijk worden gerekend.

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVZERKERING EN LIJFRENTÉ

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELÓ - HAARLEM

**ALGEMENE KUNSTZIJDÉ UNIE N.V.
ARNHEM**

Voor onze industrieel-economische afdeling, die zich in het bijzonder bezig houdt met problemen, verband houdend met de ontwikkeling van ons industrieel produktie-programma op langere termijn, vragen wij

**MEDEWERKERS
VOOR MARKTANALYTISSCH
ONDERZOEK**

bij voorkeur met academische opleiding en industriële ervaring. Volgende beheersing der moderne talen voor marktonderzoek binnen en buiten Europa is vereist, alsmede gevoel voor technologische toekomstmogelijkheden, voor industriële toepassing van nog jonge produkten.

Leeftijd tot 40 jaar.

Sollicitaties, voorzien van pasfoto en onder vermelding van nummer 4, te zenden aan het adres Velperweg 76 te Arnhem.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f 22,50;
fr. p. post f 23,60; voor studenten f 19,—; fr. per post f 20,10.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

**DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM**